ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН
ЗДА

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

4.

Ш. СЕНЬОБО́.

АВСТРИЯ в XIX. ст.

З французького переклав

С. Томашівський.

Med. univ. Dr. J. TURYN
WIEN
XVIII. Gersthoferstrasse 138

У ЛЬВОВІ 1901.

НАКЛАДОМ
УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ
зареєстрованої спілки з обмеженою порукою у Львові.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА
під зарядом К. Беднарського.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

94-5.6.1
Se 42.a:11

ЧАСТИНА І.

Австрия абсолютною монархією.

Австрийське цїсарство 1814 р. — Австрия була дещо під впливом французької революциї. Її уряд боров ся проти Наполеона, але не старав ся поправити внутрішню орґанїзацию; вона вдоволилась банкроцтвом, деклярациєю 1811 р., що обнижувала вартість паперових грошей. Її територія не була так спустошена як нїмецькі краї; Австрия одна, в заміну за далекі провінциї (Брісґау і Бельґію), одержала сусїднї землї, архиепископство Зальцбурґа та венецький край, себто берег Адриятика.

Після упадку нїмецького цїсарства, цїсар узяв на себе новий титул цїсаря Австриї (1806); усї його краї злучено перший раз під одним збірним іменем[1]). Одначе се цїсарство не творить одної нациї, се конґльомерат усяких народів під тим самим володарем. Щоб розуміти австрийську історию, треба конечно показати рїжні народи, з яких Австрия зложена. Є се давнї народи, або останки їх, які перед полученєм під одною властю мали своє самостійне жите

EN

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

і знак сього задержали в мові та адміністрації. Історично можна визначити чотири ґрупи, не вчисляючи сюди Італійців льомбардсько-венецького королівства.

1. Габсбурська спадщина, краї альпейські, зібрані коло архикнязівства Австриї під ріжнородними титулами (десять провінций);

2. Краї чеської корони, зложені з трьох давних провінций: Чехії, Моравії і Шлезька*);

3. Польський край, королівство Галичина, з прилученою до неї Буковиною, краєм румунським, забраним від Молдавії[2]);

4. Краї корони св. Стефана, зложені із чотирьох країв: королівства Угорщини, князівства Семигорода, хорватських королівств Хорватиї та Славонії, сербського краю. (Королівство Дальматиї, давнійше венецький край, есть частиною тих самих земель, того самого народу, що хорватська ґрупа, одначе адміністративно прилучено його до родинних країв).

Сї ґрупи були теж історичними витворами, збором народів без єдности. Звідси йде ся зложеність політичного житя в Австриї.

Ґрупа спадкових країв була переважно німецька; Відень, архикнязівство Австриї та північні провінциї говорять по німецьки. Одначе словянська людність (Словінцї) зайняла полудень, Країну, часть Стириї та Каринтиї, Ґорицию і Ґрадиску та Істрію; в містах двох останніх країв і в Трієстї говорять по італійськи.

---

*) Нинїшнїй австрийський Шлезк — се лише частина його з перед 1840 р. (Опавський край)

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ґрупа Чехії була переважно словянська (Чехи); було тут одначе велике число нїмецьких кольонїстів, найбільш по містах, а північно-західнї сторони Чехії, що притикають до Нїмеччини, були майже цїлком зґерманїзовані.

Галицька ґрупа була словянська, та у двох неоднакових расах. Поляки, католики, жили лише на заходї; на сходї здобутім колись на Русинах, вони творили лише аристократию. Корінне населенє сходу було зложене з Русинів, що давнїйше були православні, а опісля приєднані для католицтва, стали греко-унїятами, задержали одначе свій словянський обряд і своє жонате духовенство. Буковина мала людність руську та румунську[3]).

Ґрупа корони св. Стефана зі всїх найбільше ріжнородна. Верховодний край, угорське королївство, було мадярське, одначе з нїмецькими кольонїями дуже численно розсїяними по рівнинї, переважно на заходї; словянська людність (Словаки) розсїла ся майже збитою масою у північно-західнїх сторонах, примежних до Моравії. Семигород заселяв народ румунських селян, православних, підданих двом пануючим народам: Мадярам, зайшлим із Угорщини, та нїмецьким протестантським кольонїстам (Саси), осїлим в середині краю від кількох віків. — Хорватия, Славонїя та Дальматия мали людність словянську (Хорвати), католицьку. Одначе Італїйцї пановали тодї по містах на побережю, а східнї сторони були залюднені Сербами, збігцями, які були православними[4]).

Мови та вірн не були тодї в такій явній ривалїзациї, як сьогоднї: одначе вони вистарчали, щоб бути на перешкодї почутю солїдар-

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ности між мешканцями цїсарства, а навіть межи сусїдами в кождій сторонї. Уряд покинув думку, щоби їх стопити під одною спільною адмінїстрациєю. Метернїх закинув „систем чистого зілляня“, пробований Йосифом II. Корона св. Стефана заховала свій уряд окремий від монархії; д у а л ї з м був основним законом цїсарства. Иньші ґрупи (родинні краї, Чехія, Галичина) забрано під безпосередню віденську управу, полишаючи одначе останки окремої адмінїстрациї.

В цїсарстві Словяне творили більшість людности, одначе більшість піддану не з'єднану. Вони були розбиті на дві окремі громади, на півночи та на полудню, розлучені Нїмцями і Мадярами долиною Дунаю та роздїлені на шість національних ґруп: 1) Чехи та Словаки; 2) Поляки; 3) Русини — на півночи; 4) Словінцї; 5) Хорвати; 6) Серби — на півднї. Панувала над ними аристократия й уряд, утворений з меньшости, більш осьвіченої або сильнїйше з'орґанїзованої, з Нїмцїв на заходї, Мадярів на сходї.

Нїмцї мали перевагу: столиця Відень була нїмецьким містом, цїсарська родина і двір були нїмецькі; нїмецька мова була в уряді й армії. Сей режім був дїлом родинної полїтики в тих часах, коли ще не думано про боротьбу серед наций; коли зродилось національне почутє, мусїла показатись його непрактичність.

Систем Метернїха. — Внутрішнїй уряд полишив ся в тій орґанїзациї, в якій був перед революциєю. Цїсар виконував абсолютну власть при помочи мінїстрів і рад. Перший його мінїстер, Метернїх, з удїльно-княжої родини західньої Нїмеччини, передовсїм дипльомат, мав по-

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ручені заграничні справи; одначе завдяки своєму особистому впливови, він кермував теж внутрішньою політикою.

Франц I, попри свій добродушний вигляд, який надавали йому його прості звичаї і його віденьска бесїда, перейняв ся цїлий своєю абсолютною властю; дуже твердий на всяке старанне опору, понад усе консерватист задля „байдужности, нерішучости, страху перед клопотами“, — як характеризував його стрий Йосиф II. Бояв ся кождої реформи, порівнуючи своє цїсарство до старого дому, який завалив ся-б, як би хто хотїв його направляти[5]). Метернїх, сальоновець, сьвітлий балагур, скептик, осьвічений, веселий та приступний, уложив свої консервативні почутя в теорию; він говорив вічно, що воює з революциєю, а на дїлї се значило недопустити нїякої переміни і відсунути всяку контролю. Він вів боротьбу з революциєю в Европі, в абсолютних тоді правительствах; він не допустив її в Австриї, задержуючи давну управу.

Центральний уряд у Відни був мішаниною мінїстрів найвисших урядників і Найвисших Рад, — в роді збірних мінїстерій, — з яких одні мали власть над цїлою монархією, иньші над одною ґрупою країв. Давна головна Рада, Haus-Hof-und Staatskanzlei, мала заграничні справи, поліцию та фінанси; одначе вона мала окремі канцелярії для Чехиї і Галичини, Австриї і Ілїриї, королївства льомбардсько-венецького; задержано теж специяльні Ради (Hofstelle) Угорщини, Семигорода, надворну военну раду, надворну канцелярию, ґенеральну рахункову директорию. Щоб держати у згіднім руху всї ті колїсцята, та урядив цїсар в р. 1814

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„конференції“ межи найвищими урядниками і кількома довірочними дорадниками. Але аж пізнїйше, за його наслїдника довершено орґанїзацию конференції, себто роду мінїстерської ради. Державну Раду зреорґанїзовану 1814 р. зведено до ролї дорадного голосу. Усї ті тїла, влазячи в дорогу одно одному, привикли ухваляти кожду річ тільки серед сьвяточних форм і по безконечних писаннях та вели справи так поволи, що се сталось пословицею, причім полишали цїсареви відвічальність за децизию в найменших дрібницях. І всї контролї урядників не контролювали нїчого. Уряд, не маючи анї складати рахунків, анї оглядатись на публичну опінїю, дїлав тайно й самовільно. Нїхто не міг ясно розглянутись у буджетї. Від 1814 мав він завсїгди дефіцит, але до нього не признавало ся; покривано його все останками позичок, які роблено для підмоги надзвичайних видатків.

Отся паперова та формалїстична адмінїстрация бояла ся всякого рішеня. Одні одним відсилали акти, не зважуючись щонебудь рішити. Коли Стадіон, ґубернатор Дальматиї, потребував громадського закона для своєї провінциї, мусїв взятись сам до введеня його в дїло і се йому дало репутацию горячої голови.

Суспільність була офіцияльно аристократична. Шляхта була вийнята від військової служби і звичайних судів; мала виключне право набувати шляхотські добра і виключний доступ до висших урядів. У своїх маєтностях вона мала зверхню власть над полїциєю, судівництвом, промислом. Селяне були піддані судівництву панів, оплатам та панщинї на панських землях. Краєва адмінїстрация була подїлена межи урядниками правительства і кра-

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

євими Станами, що мали роздїлювати податки і збір рекрутів: сї Стани утворено навіть в сих краях, де про них забуто. Одначе старі Стани не репрезентували краю і не мали нїякої власти. З виїмкою Тироля, вони складались майже виключно зі шляхти. та тільки кілька міст мало депутатів, 4 в Чехії, одно в Галичинї. Станів зрештою не скликувано, хиба для того, щоб вислухали і потвердили податковий проєкт. Декрет, яким привернено галицькі Стани в 1817 р., поручав „полишати усе те, що могло б їм дати хибну думку, буцїм то податок залежить від їх згоди". Сесия зводилась на парадне і нїме засїданє, по якім наступав бенкет; звичайно не тревала вона більш одного дня.

А всеж таки записано один примір концесиї, згідної з краєвими Станами: чеські Стани 1825 р. спонукали правительство, що домагалось реформи ґрунтового податку, до задержаня податкової нерівности на користь шляхти; се було, мовляв, заплатою кн. Віндішґрецови за те, що на конґресї в Вероні дізнав зневаги від росийського великого князя Константина. Принцип сього правлїня стремів до того, щоб недопустити нїякої аґітациї; правительство завело способи, щоб відобрати підданим всяку охоту заниматись публичними справами, не лише говорити, але й думати. Се було завданнєм цензури й тайної поліциї. — Цензура, залежна від поліциї уживалась не лише до театральних творів, але й до часописей та книжок: не підлягала нїякому законови, а се робило цензора всеможним паном. Нїяка полїтична книжка не була друкована в Австриї. Заборонено вступу всїм заграчним книжкам, де

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

могла знайтись лїберальна ідея, як: Hallam, Aug. Thierry, Sismondi, навіть лїкарські книжки de Broussais.

Полїция наглядала особливо за заграничними людьми, за професорами, студентами, навіть за урядниками; вона мала шпіонів у викладових комнатах і домагалась від бібліотекаря робити записки про книжки випозичені кождим професором. Всяке стоваришуване було остро заборонене. Молоді люде, Швайцарцї, понайбільш учителї, заложили в 1817 р. історично-педагогічне товариство, яке сей час самі розвязали: в 1819 р. арештовано їх, держано у вязници десять місяців і вигнано; рапорт полїциї говорив, що їх статути подібні до статутів вільних мулярів (фран-масонів). В 1825 р. арештовано членів одного комічного товариства, письменників, малярів, музиків, які бавились укладанням урядових паспортів з забавними іменами. Почта мала специяльну орґанїзацию, щоб відчиняти приватні листи. Австрийські піддані не могли виїздити з цїсарства без паспорта, а уряд давав його рідко.

Католицька церков була і надальше державною церквою. Духовенство було дуже сильно залежне від уряду: Метернїх і цїсар держались Йосифінщини, себто висшости сьвітської власти. Одначе для піддапих релїґія була обовязкова; студенти були обовязані ходити на службу божу і до причастя; богато куповало сьвідоцтва віри від товаришів; сї сьвідоцтва мали ріжний курс, подібно до вартости біржи. Школи були під доглядом духовенства. Не-католиків толєровано (від Йосифа II), одначе законно виключені були вони від публичних урядів: вони мусїли мати диспензу, щоб на-

Generated on 2015-06-06 13:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

бути нерухоме майно, право горожанства, майстерство, університетські степені. Отсе всї міри, які названо системом Метернїха. Се імя не добре означає правлїннє патримонїяльного гнету, без енергії, дуже недбале, як і віденські урядники, яким поручено його виконувати; се було радше змаганнє нїж систем.

Правительство заборонювало своїм підданим усяку публичну гадку, за те радо позволяв їм бавитись. Відень здобув славу столиці забави.

Національна опозиция в Угорщинї. — З дуалїзму признаного Марїєю Терезою були ще слїди, себто конституция угорського королївства. Цїсар був королем угорським і з'обовязаним заховати конституцию. Йосиф II викликав бунт, коли хотїв її реформувати, і 1791 р. привернено її; Франц похвалив її публично. Прибувши 1820 р. до Пешту на участь у військових маневрах, виголосив промову по латиньски, в офіциальній мові угорського уряду: „Totus mundus stultisat et relictis antiquis suis legibus constitutiones imaginarias quaerit. Vos constitutionem a maioribus acceptam illaesam habetis; amatis illam et ego illam amo et conservabo et ad heredes transmittam“[6]).

Хоч і обіцяв цїсар любити сю традицийну конституцию, таки не журив ся її виконуваннєм. Наложена на королїв від середнїх вікiв мадярською аристократиєю, угорська конституция визначала один центральний збір, сойм, для управи королївством в порозумінню з королем,

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

і 55 місцевих зборів, один в кождім комітатї, для заряду комітату. Ся орґанїзация подабала на парлямент і збори по ґрафствах в Анґлії.

Сойм мусїв збиратись найменьш що три роки; одначе від 1812 р. правительство перестало його скликати. В браку сойма комітати іменем конституциї спротивлялись абсолютному правительству. В 1815 р. уряд обернув ся просто до них з наказом збирати грошеву підмогу й рекрута комітати ухвалили, що не можуть взятись до сього без ухвали сойму, і заборонили урядникам братись до збираня; цїсар знїс сї ухвали як атентат на свої королївські права. Сим разом комітати уступили. Після-ж 1820 р. коли правительство розпорядило збирати рекрута і платити податки монетою (замісць паперів), комітати відкинули се знов і домагались скликаня сойма. Уряд післав адмінїстраторів і комісарів для визначення ґрунтового податку, а вояків для збирання. Комітатові урядники ставили лише пасивний опір: вони не робили нїчого; але королївські комісарі, не знайшовши анї протоколів, анї печаток, анї ключів до архівів, не могли зібрати податків задля недостачі відомостей. Скінчилось уступкою цїсаря; під претекстом коронациї своєї жінки в Угорщинї, він скликав Сойм до Пожоня (Прешбурґ) 1825 р.

Після 1830 р. почалась на Угорщинї полїтична аґітация і в соймі та комітатах явились партиї за реформою. Се був рух рівночасно національний і лїберальний. Сойм, зібраний 1832 р., домагавсь більш угорського уряду: частїйших побутів цїсаря-короля в Угор-

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

щинї, — сойм щоб відбував ся вже не в Пожоню, містї нїмецькім, на границї, лише в Пештї, мадярськїй столицї, в серци краю, — мадярської мови, як урядової, намісць латини. Що до національної полїтики годились з собою всї Мадяре. Що до лїберальних реформ вони подїлились. Утворилась лїберальна партия, що домагалась реформи конституциї й суспільности, та консервативна партия, що хотїла задержати теперішнє правлїнє з виключно мадярським урядом.

Орґанїзация угорської суспільности була така, як у середнїх вікаx, подїлена на дві кляси законно нерівні: шляхта виключно надїлена горожанським правом, вільна від усяких податків, не обовязана до иньшої військової служби, як лиш до загального походу (insurrectio), — селяне, піддані шляхти, з'обовязані до оплат і панщини для своїх панів, самі тільки вони платили податки, давали рекрута для армії, без усяких полїтичних прав. Одна лише шляхта творила полїтичну нацию, — булаж у великім числї: богато її жило на селах, хоч була так само бідна і так само неосьвічена як і селяне.

Комітатова адмінїстрация належала до шляхти. Від часу до часу цїла комітатова шляхта збиралась на congregatio, щоб учинити reparatio, себто вибрати урядняків, суддїв, адмінїстраторів, скарбових урядників; були то вибори шумні, з бенкетами, пїятиками, бійками межи сторонниками ріжних кандидатів; вибору доконувано аклямациєю і вибраного обношено в трїюмфі*)

*) Дуже живий опис елєкциї дав голова лїбералів Eötvös у звичаєвій повісти A falujegyzö (сїльський нотар, у нїм. пер. Der Dorfnotar).

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Сойм королівства складав ся з двох палат: палати маґнатів, утвореної з панів з правом дїдичним; палати станів зложеної з вибраних послів, 110 шляхтичів (по 2 з кождого комітату) і всего двох репрезентантів для всїх міст, та соймових делеґатів хорватського королівства.

Сей механїзм подабав на палату льордів і на депутатів ґрафств в Анґлії. Він урядував одначе в непорядку. В тій самій салї засїдали в суміш посли комітатські і міські, делеґати хорватського сойму, головні секретарі (протонотарі), репрезентанти капітул, монастирів, заступники неприсутних маґнатів, а навіть дами; деякі не мали навіть голосу: посли одного комітату, оба разом, мали лиш один збірний голос. Правильного голосованя не було; держались старої середньовічної гадки: Vota non numerantur sed ponderantur. Навіть не було властивої ухвали, бо посли, звязані порученнями, які їм уложили виборці. могли давати лише провізоричну відповідь.

Сойм не був правдивим парляментом і не стояв супроти дїйсного центрального міністерства. Політика рішалась з одного боку у Відни під впливом двора, з другого боку в комітатських зборах, де перемагали гадки сїльської шляхти. Лїберальна партия хотїла від разу направляти суспільність, знести панщину, чинші і податкову нерівність, завести дїйсне репрезентацийне правлїнє, розширити право голосованя на урядників, учителїв, адвокатів, нотарів, лїкарів, духовенство, купців, промисловців і дати кождому послови особистий голос.

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Сойм задля реформи тревав сорок місяців (1832—36) і мав 470 засїдань. Лїберали предложили свої жалї і домагались свободи печати, одначе маґнати, згідні з правительством відкинули майже всї проєкти реформи. А всеж таки здобуто право, яке стало уважатись вступним прецеденсом: висячий міст, який будудовано на Дунаю в Пештї, мав бути митовим мостом; рішено, що за нерехід платить шляхтич і не-шляхтич і се довело до першого зменшення шляхотського привілею не платити нїяких податків.

В тім самім часї в Семигородї Мадяре аґітували за злукою Семигорода з Угорщиною. Стани, скликані 1834 р. (перший раз від 1809 р.) вели боротьбу проти уряду, не хотїли признати членів ґубернії, тому, мовляв, що їх не вибрано, уконституували ся окремо від них і заявили, що відповідають перед виборцями своїми і вилїтоґрафували свої протоколи, хоч їм заборонено оголошувати їх. Уряд розвязав стани і завів військову управу.

За сим полїтичне житє збудилось в Угорщинї. Молодий адвокат, секретар одного посла, Кошут, заложив першу мадярську полїтичну ґазету. Його арештовано, держано два роки в слїдчім арештї, опісля засуджено, одначе помилувано. Його слава була довершена; він зробив ся одною з голов опозициї. Він домагав ся, щоб сойм, вибраний на три роки, засїдав що року в Пештї і щоб знесено патримонїяльні права. Був сойм у 1839 р. і сойм від 1842 до 1844 р.; маґнати відкидали знов реформи, а комітати дали своїм послам поручення задержати податкову волю шляхти.

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Уряд уступив все-ж таки в язиковім питаню; мадярщину оголошено 1836 р. мовою права, 1840 р. мовою адміністрації, 1844 р. мовою уряду й науки. Що до реформ ліберальна партия поділилась. Кошут, що був дуже популярний як бесідник і говорив сильно та звучно, з живими ґестами, утворив демократичну і провінціональну партию, що хотіла знесення привілеїв й утворення мадярського уряду без того, щоб зменьшувати власть комітатських зборів. Централістичні ліберали уважали конечним зменьшити діяльність комітатів, присильних привілеям, а побільшити власть сойма. Їх програма з 1847 р. уложена Деаком, домагалась реформи податку, і щоб його ухвалював сойм. „Уважаємо се несправедливим, щоб інтереси Угорщини були підчинені інтересам країв габсбурської спадщини, і ніколи не стерпимо сього, щоб жертвовано наші права адміністрацийній єдности, яку занадто охочо уважають синонімом єдности монархії".

Словянська національна опозиция. В словянських краях, слабше з'орґанізованих, ніж Угри, національна опозиция була більш безсильна і більш розкинена. Вона показувалась нарізно у трьох народів: Поляків, Чехів, Хорватів.

1. Польський рух мав свій осередок поза цісарством, у Кракові, що від 1815 р. мав устрій аристократичної республики; там утворили ся змови, щоб відбудувати давню Польщу. 1831 р австрийський уряд зайняв Краків, опісля війська відкликав. Змови мали на ціли не так австрийську Галичину, як пруську та російську Польщу.

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

2. Чеський рух виходив із Праги і був головно літературний. Після знищеня чеської нації 1620 р. німецька мова стала не лиш урядовою, але й мовою університета і цілої осьвіченої суспільности, та виключно літературною й науковою; чеську мову уважано лише говором, добрим для селян та неосьвічених. В р. 1819 чеські патріоти відкрили в кролевдворськім монастири рукопись чеських національних пісень з кінця XIII ст. (сьогодні уважаєть ся їх фальсифікатом). Мала громада чеських учених і познайомлених з наукою працювала від того часу над розбудженнєм власної національної любови, покликуючись на Чехів, які колись мали літературу і були великою нациєю; вони поглубляли чеську науку й суспільність, історик Паляцкий написав історию Чехії.

Чеський рух, противно як иньші національні рухи в Австриї, не був лише тільки льокальний. Чеські патріоти цікавились найбільш язиковими питаннями. Їх ударила велика скількість словянських народів, залюбки уважали Словян якоюсь висшою расою, найчисленнїйшою та найталановитїйшою, яка панувала-б над сьвітом, коли-б вийшла із роздроблення і набрала сьвідомости своєї сили. Вони бажали собі бачити сю расу получену в одно тїло; Чехи, самі найбільш культурні, кермували рухом з'єднання всїх словянських братів. Так утворив ся панславізм. Була се ідея неозначена; Чехи, хотячи її докладно означити, опирались у мріях на саму словянську нацию, з'орґанїзовану в незалежну державу, під росийським цїсарством[7]). Літературна опозиция перейшла у ворожнечу проти нїмець-

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

кого племени й австрийського уряду. Проявлялась вона головно протестами проти нїмецьких урядників в Чехії і проти уживання нїмеччини в адмінїстрації та школї; в недостачі способів для акції вона не розтягалась до практичної реформи.

3. У південних Словян опозицию вів сам лише словянський народ, який задержав останки національної орґанїзації — себто Хорвати; у Загребі був осередок сїєї опозиції, яка була вкупі лїтературною і полїтичною. Патріоти любувались у студиях над хорватською стариною і працювали над зложеннєм хорватської лїтератури. Ґай заложив 1836 р. Іллїрийську національну часопись. Хорвати стреміли, подібно як Чехи, до того, щоб узяти провід над своїми словянськими братами; вони снували гадки про унїю південних Словян хорватського язика в одно іллїрийське королївство, зложене з Хорватиї, Славонії й Дальматиї. Хорватия мала вже свою національну адмінїстрацию, власного намістника (бан Хорватиї), власні краєві Стани в Загребі, які вибирали делеґатів на угорський сойм. Одначе вона підлягала рівночасно двом урядам, Угорщини й цїсарства. Хорватська національна партия стрінула ся рівночасно з опором австрийського уряду і з мадярським національним рухом. Угорський сойм 1843 р. завів мадярську мову намісць латини; хорватські посли хотїли дальше говорити по латинї; одначо коли який Хорват почав формулою, досї уживаною, Excellentissime domine, загальний крик заглушував його голос. Мадяре допняли свого; австрийський уряд признав мадярщину виключною мовою сойма і велїв Іллїрийській часописи

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

змінити заголовок на хорватсько-славонсько-дальматську. Хорвати відповіли (1845) деклярацією, що хорватська мова єсть виключною в загребських краєвих Станах, і відобранням права участи в Станах Туропольцям, мадярським селянам-шляхтичам осїлим у Хорватиї.

Нїмецька лїберальна опозиция. — В нїмецьких провінциях, де уряд був нїмецький, не було національної опозициї, сама лише лїберальна. Шляхта, міщане, студенти домагались конституцийного правлїння зі свободою печати. Ідея ся їх повстала через читанне часописей і заграничних полїтичних книжок, найбільш французьких і південно-нїмецьких. Сї писання були заборонені і мали бути арештовані на границї. Одначе надзір слабнув. Франц I. умер 1835 р., полишивши наступником свойого сина Фердинанда, слабого умом, нездібного занимати справами. Метернїх, старіючись, ставав чим раз глухійший і індолентнїйший. Абсолютистична машина тревала дальше, одначе йшла лихо, не маючи голови; задержувано заборони, але правительственні аґенти були більш толєрантні і пускали те, що мали заборонювати. Директор полїциї в Празї, дїставши наказ не дозволити балїв у Великім постї або Пилипівцї, відвертав ся плечима до танцюристів, щоб їх не видїти. Полїция дивилась крізь пальцї на друкованне і круженнє памфлєтів проти правлїння і на кольпортаж заборонених книжок. Книгарі продавали заборонені часописи, уживаючи їх за окладинки до молитовників або кухарських книжок.

Так само що до торговлї, полишено митові права, що майже заборонювали її; одначе митарі

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

допускали контрабандою заграничні товари. До р. 1844 р. суми, які прийшли за мито, були сьмішні; урядова статистика показувала, що за три роки увійшла одна єдвабна сукня.

Наука була зачинена для всїх нових відомостей в колєтіях удержуваних духовенством, діставалось хиба дещо латини; на унїверзитетах виучувано майже лиш право. Одначе богато Австрияків здобувало контрабандою нову осьвіту, неповязану, неповну, поверховну, з чого полишились слїди видні аж до нинїшньої ґенерациї. Австрийська опозиция, що зродилась через контакт з заграничними ідеями, була наслїдуваннєм лїберальної опозициї у Франциї і Нїмеччинї.

Революция 1848 р. — Уряд мав двояких противників: лїбералів, які закидали йому самоволю, і партиї національні, противні за те, що наложив на них чужу адмінїстрацию й мову. Невдоволені використали загальний рух 1848 р. на те, щоб зробити лїберальну й національну революцию як у Нїмеччинї; одначе підчас коли в Нїмеччинї національна революция була для сполучення малих держав в одну велику нацию, в Австриї вона стреміла до того, щоб роздїлити велику державу на малі нациї.

Перше відокремлене заворушеннє вибухнуло ще 1846 р. в Галичинї. Польська шляхта старалась привернути незалежну Польщу. Уряд не взяв на себе прикрости здушити ворохобників, він пустив на них їх власних селян, Русинів: селяне поарештували польських змовників і передавали їх австрийській власти[8]). За сим уряд використав нагоду, щоб зайняти краківську републику і прилучив її до Галичини зі згодою Прусиї й Росиї (1847). І вже більше не було нїякої незалежної польської держави.

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Загальний рух виявив ся в марті 1848 р. рівночасно серед двох верховодних наций, німецької й угорської, і майже сейчас у словянських краях.

В Австриї звістка про революцию у Франциї була достаточною, щоб здезорґанїзувати правительство. Архикнягиня Софія, перестрашена, просила відкликати непопулярного чоловіка Метернїха; архикнязї і мінїстри заявились теж за тим. Віденські лїберали почали манїфестувати. В недостачі всякого полїтичного тїла, щоб передало бажання правительству, ініциятиву взяли громади ріжного рода; книгарі, промислове товариство, кружок для правничополїтичного читання, студенти; предложено петициї, щоб домагатись свободи науки, релїґії, слова, печати, публичности буджету, періодичної репрезентациї. Цензура й поліция перестали урядувати. Конференция мінїстрів злякала ся і заявила себе готовою, щоб скликати делеґацию Станів ріжних провінций для порозуміння з урядовою комісиєю.

Революция була нагла, як одна проста манїфестация; уряд, здеморалїзований, не боронив ся. Стани Нижньої Австриї взяли збиратись. 14. марта студенти зібрались у дворі перед салею Станів; молодий медик, жид (Фішгоф), вилїз на верх студнї і закликав „Нехай жиє воля!“ Члени Станів взялись до переговорів крізь вікно, опісля допустили делеґацию дванайцяти людей. Крик розлягав ся тоді, коли вояки хотїли рушити; і товпа вдерла ся в салю; Стани пійшли до цїсарської палати передати бажання; коли вони там були, військо дало огня. Почались крики: „Геть із Метернїхом! Геть із військом!“ Метернїх не робив собі нїчого з того

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

розруху; се, мовляв, замах виведений кількома жидами, Поляками і Французами. Одначе иньші члени конференції, перестрашені, хотїли утихомирити товпу і довели вкінці Метернїха до того, що подав свою димісию.

Революция була дїлом віденських студентів і міщан; вони захопили власть. Узброїлися й утворили Академічний леґіон і національну сторожу (ґвардию), а в місяци маю зложили „Центральний комітет для оборони прав народу“. Сей комітет управляв Віднем. Цїсарський уряд не важив ся більш відкидати нїчого; оголосив печать вільною, скликав послів (15 марта) й оголосив конституцию на лад бельґійської (25 квітня). Він зважив ся вкінці розвязати Центральний комітет. Товпа ж змусила його скликати конституцийний сойм, вибраний загальним голосованнєм (15 мая). Цїсар опісля утїк з родиною до Тиролю. Мінїстри полишились у Відни без війська (військо послано було до Італії); вони хотїли розвязати Академічний леґіон; студенти і робітники положили барикади; утворилась „горожанська комісия“ для удержання порядку і прав народу. Перестрашені мінїстри згодились полишити леґіон і поручити комісиї поліцийний надзір у містї: вона стала „комісиєю безпеки“. Опісля архикнязь Іван, покликаний до Відня на заступництво цїсаря, утворив нове мінїстерство, де лїберали мали більшість.

Конституанта, вибрана загальним голосованнєм, зложена з послів цїлого цїсарства, з виїмкою Угорщини, зібралась у Відни 22. липня. Було в нїй 92 послів селян. Говорено тут на кількох мовах і треба було перекладати внесення до голосования. Нїмцї утворили лї-

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вицю, Чехи правицю. Селянський син вніс заяву, що всї панські права знесені[9]). Після одномісячної дискусиї (73 поправки, 159 питань), конституанта одноголосно ухвалила знесенне панщини, чиншів і панського судівництва й усунула усяку ріжницю між землями шляхтичів і не-шляхтичів. Се був головний результат революциї 1848 р.

Революция в Угорщинї. — В Угорщинї вже 3 марта сойм під впливом бесїди Кошута послав адрес до цїсаря з прошеннєм конституциї, і сейчас потворились клюби і комітети безпеки, яким сойм не міг противитись. Взяв сяж таки до ухвали реформи, яких домагалась лїберальна партия: свобода печати, рівність податків, знесенне патримонїяльних прав. Віденський уряд, не маючи нїякого способу до боротьби, згодив ся з Мадярами на все, чого бажали: передовсїм угорська мінїстерия, яку зложено з голов трьох партий, консервативної лїберальної і демократичної (22 марта); дальше перенесенне сойму з Прешбурґа до Пешту, щорічня сесия сойму, знесенне цензури. Вкінцї дозволив уряд, щоб угорський палятин виконував усю королївську власть. Угорське мінїстерство перенесло ся до Пешту 26 червня; конституанта для Угорщини, вибрана на основі нового виборчого права зібралась тут 2 липня; а новий угорський уряд поводив ся як зверхник, незалежний від решти цїсарства. Заборонив офіцирам принимати розкази з Відня, утворив угорську армію з національними красками Угорщини, паперові гроші й угорську позичку; вислав угорських дипльоматів і заявив, що не буде підпомагати Австрию у війнї проти нїмецької єдности (3 серпня).

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Революция в словянських краях. — У словянських краях проявились незалежно чотири національні рухи.

В Галичині, малий польський розрух у Кракові (26 квітня) здержано острілюваннєм міста[10]).

В Чехії чеські патріоти пражські почали адресою до цїсаря з прошеннєм рівности Чехів з Нїмцями і сполученя провінціональних зборів давнїх трьох коронних країв (Чехії, Моравії, Шлеська). Вони здобули се, що скликано краєві Стани, як конституцийні, (8 квітня) й утворили національний комітет, щоб приготовити вибори до Станів. Аґітация зросла; національна сторожа чеська відлучалась від Нїмцїв, щоб утворити словянську мілїцию; взялись носити давнїй національний костюм; по улицях зводжено бійки з Нїмцями. Опісля буцїм тому, що віденську мінїстерию опанували революціонери, спонукано чеське правительство зложити тимчасовий уряд під проводом голови з чеської партиї (30 мая). Щоб почати переводити в дїло панславістичну ідею, Чехи скликали до Праги загальний конґрес усїх Словян. Відкрив його Паляцкий 2 червня; з 340 членів з чого 237 Чехів, брало в нїм участь[11]). Зі Словян з поза цїсарства: Росиянин Бакунїн, Поляк Лїбельт, Серб Зач, вислављяли на ріжних мовах словянську расу; один одного розумів з бідою. З'їзд приготовляв манїфест до народів Европи, коли уряд перервав його.

У південних Словян національний рух обернув ся проти Мадярів. Хорвати просили головно цїсаря, щоб іменував баном (намістником) Хорватиї, хорватського полковника, Єллачіча, й допняли сього. Угорське правитель-

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ство ухвалило зложити його з уряду. На се Єллачіч скликав до Загребу Стани потрійного королівства, хорватсько - славонсько - дальматського, як собі того бажали хорватські патріоти. Одначе Дальматинці послали своїх послів до Відня, Славонці до Пешту, хорватські посли зійшлись самі; вони домагались південно-словянського королівства з відрубним міністерством. Уряд невдоволений, послав розказ Єллачічови явитись перед цїсарем в Інсбруку й оправдати своє поведенне. Єллачіч здобув в Інсбруку назад довіре уряду, видаючи до південних Словян, що воювали в італїйській армії, манїфест і завзиваючи їх до вірної служби цїсареви. Від тодї уряд старав ся не піддержувати Мадярів проти Хорватів.

Серби зворушились проти угорського уряду. Зараз у маю їх релїгійний голова, митрополїт, скликав до Карловаца збір, що рішив поставити національний уряд і получитись із Хорватами. Опісля вони утворили національний комітет, почали війну й виперли Угрів.

Навіть Румуни, селяне без полїтичного житя, порушились у Семигородї проти своїх панів, Мадярів і Нїмців, зібрались на велике віче (мало бути 40.000 люда) і домагались рівности з иньшими народами. Проти сього руху румунських хлопів станули спільно Нїмцї з Мадярами і краєві Стани ухвалили унїю Семигорода й Угорщини (30 мая).

В тім самім часї італїянські провінциї цїсарства повставали і прилучали ся до сардинського королівства.

Внутрішня війна і подавленне. — Австрийський уряд, зле поінформований, не вміючи рішати сильно та скоро, дав себе революциї об-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дурити; він передав власть на лїберальні й національні партиї, яких немочи не знав. Коли він перестав дивитись крізь пальці на дїйсність, взяв ся назад захоплювати в руки власть силою. До того ужив армії, противної революціонерам і словянським народам, себто ворожих Нїмців та Мадярів. Два ґенерали кермували подавленєм; Радецкий, командант італїянської армії, та князь Віндішґрец, начальник усїх иньших австрийських армій. Центральний уряд дав їм рід диктатури, щоб назад привертати краї з під місцевих національних урядів; революціонери ставляли опір арміям, революция перейшла у внутрішнї війни. Се була нагода для правительства здушити лїберальні й національні партиї та привернути абсолютизм. Словяне були за тим задля ворожнечі до верховодних народів, Нїмців і Мадярів, які творили революцийні партиї.

Здобуваннє почалось від Чехії. Чехи проклинали головного коменданта чеської армії, Віндішґреца, як аристократа й абсолютиста; народнє віче послало послів до Відня з домаганнєм, щоб його відкликано; потім Пражане з чеської мілїції прийшли манїфестувати перед його домом; стріляно під його вікнами, забито його жінку (12. червня). По вулицях Праги йшли бійки; Віндіщґрец уступивсь зразу на розказ віденського уряду, опісля назад прийшов, збомбардував місто і придушив чеське повстаннє (17 червня). Словянський зїзд розбив ся, кряєві Стани не зібрались. Чехії накинено військову управу. Віндішґрец, переможець революції, став довірочником двора, що йменував його потайки головним командантом усїх військ у цїсарстві.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-06-06 13:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В Італії Радецкий, переможець Сардинців, здобув назад Льомбардию (липень 1848).

Уряд чув себе доволї сильним, щоб зірвати з угорськими революціонерами. Він відобрав палятинови його повновласть, не хотів потвердити податкового та військового закона, ухваленого соймом, наказав покинути веденнє боротьби зі Сербами і заявив, що уступки починені Уграм не можуть буцїмто мати сили без дозволу иньших країв цїсарства. В манїфестї з 10 червня цїсар присяг, що буде хоронити цїлість угорської корони. Мадярська національна партия домагала ся додержання сієї присяги, і сойм послав посольство зі соткою членів просити цїсаря, щоб прибув жити до Пешту. Одначе австрийський уряд рішив ся ужити Словян проти Мадярів; Єллачіч привернений до своєї гідности, пійшов на Пешт із 40.000 Хорватів. Палятин прийшов його шукати на березї Болотного озера і запропонував йому зійтись із ним на його пароходї. Єллачіч не пристав на се, бо „корабельна машина моглаб, проти волї князя, бути сильнїщою від його слова чести". Палятин зложив свою власть (24 вер.) і покинув Угорщину. В тім самім часї у Пештї демократична партия взяла гору й сойм іменував комітет краєвої оборони (22 вер.); Кошут, один із шести членів комітета, став фактичним головою угорського уряду.

Віденський уряд, стаючи явно по сторонї противній Мадярам, заборонив угорським військам ударяти на Єллачіча і післав австрийського ґенерала Лямберта, щоб узяв провід над усїми військами Угорщини; його йменованнє не було контрасиґноване нїяким угорським мінїстерством, і се чинило його неваж-

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ним після нової конституції. Пештенський сойм проголосив його винним головної зради, коли лише прийме сю нелеґальну номінацию. Лямберт прийшов до Пешту, щоб просити у президента міністрів контрасиґнації, але не дбав про се: його напала товпа і змасакрувала (28 вересня). Єллачіч, повертаючись назад, стратив 10.000 чоловіка, яких оточила й забрала угорська армія.

Тут урвалось. Віденський уряд іменував королівським намістником в Угорщині ворога Мадярів, Єллачіча, проголосив, що Угорщина в воєннім стані, і що угорський сойм розвязаний (3 жовтня). Опісля видав наказ віденським військам іти на Угорщину.

Війна з Мадярами привела з собою і внутрішню війну в німецькім краю. Тут уже був конфлікт межи послами німецькими і словянськими, що були в більшости в конституанті, та конфлікт межи міністерством і демократичною партиею. Комісия для безпеки розвязалась (3 серпня), одначе аґітация продовжалась на улицях і по клюбах; утворив ся центральний комітет демократичних товариств. Ворогованнє віденських лібералів проти мадярських аристократів зникло, від коли Кошут з демократами запанував в Угорщині. Німці і Мадяри, досі противники, зблизили ся проти спільних ворогів, уряду та Словян[12]).

Один віденський полк дістав наказ іти проти Угрів і не хотів послухати; міністер війни Лятур, щоб примусити його до маршу, послав один словянський полк із Галичини; вояки бились межи собою; передміські робітники взяли участь по стороні збунтованих, що остались переможцями. Товпа опанувала дім.

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Лятура, де зібрались були мінїстри, забила й повісила його трупа (6 жовтня). Цїсар утїк у ночи й удав ся до славянського краю, до Оломунця в Моравії; звідси цїсарський манїфест візвав нїмецькі народи до боротьби з революциєю.

Тодї почалась війна рівночасно з демократами нїмецькими у Відни і Мадярами в Угорщинї. Кампанїя на Відень була коротка. Єллачіч прийшов зі сходу зі своєю хорватською армією, Віндішґрец із півночи з чеською армією (26 жовтня); демократичні товариства, ставшись самі властю, старались боронити Відня рухомими ґардами; одначе 30-ого, з поради головного команданта, міська рада рішила ся переговорювати про капітуляцию. В сїм часї угорська армія, що прийшла на поміч Відневи, прибула під саме місто й ударила на Єллачіча; оборонцї Відня почали на ново битву. Одначе відперто Угрів: Віндішґрец остріляв місто й увійшов збройно. Оголосив, що Відень під судом; розстрілено воєнні ради, себто демократичних провідників, а з ними і Блюма, одного з нїмецьких послів, посланих франкфуртським парляментом, щоб привитати лїбералів[13]). Відневи накинено військове террористичне правлїннє, повне денунцияций.

Австрийський конституцийний сойм перенесено до словянського краю, до Кромерижа близько Оломунця, і наново відкрито 22 падолиста. Уряд добув знов абсолютну власть; нове мінїстерство з 21 падолиста, з президентом князем Шварценберґом, сьвітовим чоловіком, консерватистом, зайняло збори обговорюваннєм загальних принципів конституциї, якої нїколи не ухвалено.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Угорська війна. — Угорська кампанія протягалась дуже довго. Угри творили з'орґанізовану націю; була се правдива війна поміж двома урядами і двома арміями.

Австрийський уряд зніс соймові ухвали, проголосив Кошута зі спільниками винними головної зради й поручив Віндішґрецови власть над цілою Угорщиною (надолист). Опісля, почуваючи себе в несьмілости задля запевнення цісаря що буде стерегти угорську конституцию, увільнив ся від того викрутом: запевненнє уважано особистим даром Фердинанда; йому веліли зложити корону (2 грудня); його братанич Франц-Йосиф наступив по нім. Новий цісар, що на нічо не присягав, міг себе уважати свобідним насилувати конституцию. У грудни 1848 р. його армії напали Угорщину через Галичину, Моравію, Дунай та Стирию. Сойм і комітет оборони, небезпечні в Пешті, подались до Дебрецина за болотами Тиси (4 сїчня 1849). Угорські армії, після двох місяців маневрів, зібрані під командою Поляка Дембіньского, були відперті за Тису.

Угри були свобідні від диверсиї; Поляк Бем, один із оборонців Відня, зібрав армію в Семигороді і добув назад край сей з під румунської мілїциї. Серби, невдоволені конституциєю з 4 марта 1849 перестали воювати з Уграми.

Угорська армія, що мала 50.000 люда, взялась наступати, перейшла Тису, відперла армію Віндішґреца й відбила майже цілу Угорщину. Тодї сойм, ідучи за Кошутом, проголосив Угорщину віддїленою від австрийської монархії; опісля проголосив угорську републику й вибрав Кошута президентом. Цісарь, не мо-

Generated on 2015-06-06 13:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

жучи побороти Угрів при помочи австрийських Словян, обернув ся до заграничних. Просив підмоги у росийського царя „проти партиї европейської революциї“. Микола з ненависти до революциї згодив ся, і наслїдком сього була росийська армія, якій поручено назад відобрати Угорщину. Паскевич увійшов із 80.000 через Карпати (14 червня). Угорські армії подались аж до Араду; головна армія (23.000 чол) волїла віддатись Москалям нїж Австриї; вона здалась під Вілагош (13 серп.) Кошут і ті, що могли виховзнутись, утїкли в Туреччину. Подавленне було кріваве. Воєнні суди вішали офіцирів, розстріляли президента мінїстериї. Богато патріотів увязнено, віддано в австрийську армію або вигнано.

Реставрация абсолютизма 1848 р. — Революция 1848 р. була демократична, конституцнйна і національна. Побідник-уряд привернув абсолютне й централїстичне правлїннє.

Австрийська конституанта, перенесена до Кромержа, подїлила ся на лїберальну лївицю та мінїстерияльну чеську правицю; вона взялась до нарад над проєктом лїберальної конституциї предложеним комісиєю 2 марта. Одначе всї давнї власти, двір, шляхта, офіцирство, духовенство, домагались від мінїстерства, щоб зробило кінець сїй, як вони звали „парляментарній забавцї“. Мінїстерство несподївано предложило проєкт октройованої конституциї, яка навіть самій правиці була за консервативною (6 марта). Другого дня посли знайшли свою салю зайнятою, а на улицях цїсарський манїфест, що проголошував замкненє сойму, тому що „він увійшов у противність із реальними умовами монархиї“. Оголо-

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

шено тодї октройовану конституцию з датою 4 марта, спільною для цїлого цїсарства; вона проголошувала всї нациї монархії рівними між собою і заводила конституційний устрій зі соймом послів із усїх країв і з відвічальними мінїстрами. Ся конституция 4 марта 1849 не була нїколи в уживанню, а 31 грудня 1851 р. цїсарський декрет проголосив її знесеною іменем „єдности цїсарства і монархічного прінціпа“.

В Угорщинї уряд заявив, що народ, задля збунтования свойого, стратив свою давню конституцию і мусить піддатись спільній конституциї з 4 марта 1849. На дїлї він не дбав нї про сю про ту, але привернув абсолютне й централїстичне правлїннє. Усї прилуки королївства, Семигород, Хорватия, сербський край, відлучено і з'орґанїзовано під специяльною адмінїстрациєю; само королївство було розбите на 5 урядів. Не було вже анї сойма анї комітатських зборів; Угорщину адмінїстрували урядники, висилані з Відня, Нїмцї і богато Чехів.

Реакция 1849 р. не була самим лише приверненнєм устрою з перед 1848 р.; правительственна сторона розбита революциєю не могла бути приверненою і її переформовано длятого, щоб лїпше ставати проти революцийних рухів.

Полишилось знищеним аристократичне пралїннє. Не привернено анї патримонїяльних прав, анї нерівности в податках, анї шляхотської краєвої адмінїстрациї. Коли дискутовано над реорґанїзациєю уряду, Віндішґрец написав: „Монархія не може бути без шляхти; шукати иньших елєментів, щоб на них оперти монархічний прінціп — се іллюзия“. — Шварценберґ

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

відповів йому: „Скільки було-б бажаним дати перевагу аристократичному елементови в новій формі нашої держави, ніхто сього не відчуває більш від мене. Одначе як форми набирають житя й сили лише через одиниці, я не виджу ніякого вигляду здійснити се бажанне. Я не бачу в нашій клясї й десятка людей з потрібною політичною інтеліґенциєю і конечним знанням, щоб їм поручити важну частину власти, не боячись, щоб її сейчас не стратили. Треба поборювати демократию... одначе уряд сам лише може се вчинити; тому що союзник, такий слабий, яким есть на нещастє наша аристократия, робить більше шкоди справі, ніж її служить". В недостачі аристократиї власть віддано урядникам.

Патримоніяльний і недбалий деспотизм часів Метерніха ані не передвидів ані не здержав революциї. Привернений уряд став методично абсолютний. Міністри сконцентрували всї власти і правили безпосередно. Закони ухвалені соймами від 1848 р., знесено, виїмкові заряджения, починені урядом підчас внутрішньої війни, полишились правосильні; Австрия була десять літ піддана „провізоричному правлінню".

Народи брали були участь у революциї; уряд давив їх систематично. Цїсарський манїфест заявив охоту „зібрати в одно велике державне тїло усї краї й усї раси монархиї". Хотїли на місце давнього дуалїзму утворити централїстичне військове правлінне; королївства, особливо Угорщина, ставались провінциями під одною лише адмінїстрациєю. Осередок був у Відни, в нїмецькім краю, централїзация доходила аж до того, щоб нїмецьку мову зробити загальною в цїсарстві і щоб віддати

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

адмінїстрзцию нїмецьким урядникам. Чехи, союзники правительства проти революциї, мали теж свою частину у власти.

Конкордат 1855 р. — По смерти Шварценберґа (1852) першим мінїстром став барон Бах, давнїй лїберал, навернений від 1848 р. до абсолютизму. Він опер ся на ворогах революциї. официрах і духовенстві.

До 1848 р. Австрия задержала була т. зв. йосифінщину; від Йосифа II церков була підпорядкована державі; пралатів іменував уряд і надзирав їх як урядників. Двір був набожний, одначе девоция не була способом авансу для урядників. Бах бачив у духовенстві природного союзника проти лїберальної та національної революциї. Загальний збір 35 австрийських епископів зібраних у Відни осудив полїтичну свободу як „грішну“ і заявив, що національности — се останок поганства, бо ріжниця язиків показує на вавилонську вежу.

Абсолютний уряд зробив угоду з духовенством. Дав католицизмови привілей державної релїґії і признав епископам урядову власть над вірними. Щоб се правлїннє вчинити певним, уряд підписав з папою конкордат 1855 р. Се було офіцияльне зірваннє з йосифінщиною[14]).

Попередня церковна орґанїзация дозволяла державному праву означати її відносини до найвисшої церкви після сьвітського права. Конкордат поклав противний прінціп: „католицька, апостольська й римська церков буде виконувати в цїлім цїсарстві сї права й прероґативи, яких вона має уживати після божої постанови і канонїчного права“ (I арт.). Се було приз-

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нанне церкві права нормувати свої відносини з державою після церковного права; положінне було одже противне.

Ідучи за тим дальше, уряд признав епископам не лише свободу порозуміватись просто з папським урядом і оголошувати акти церковної власти, без потвердження державою, але й власть надзирати школи*), вести цензуру над книжками**), рішати подружі справи і домагатись сьвітської власти, щоб увести в дїло церковні дисциплїнарні кари. Папський уряд згодив ся задля толєранциї, „з огляду на час“, признати цивільну та карну юрисдикцию судів над духовними, одначе вони повинні відбувати свою кару „в льокалях віддїлених від сьвітських“. Церков мала право набувати добра і їх власність признано непорушною.

Зарядження починені для продовження нарад межи епископами і правительственними делєґатами (1856) дали епископам повну власть над їх духовенством, вірними, школами і церковними добрами.

Так доповнено централїстичний устрій абсолюстичний і церковний, який перетревав аж до 1859 р. Усяке полїтичне житє перестало

---

*) „Уся наука католицької молодїжи в усїх школах, публичних і приватних, буде уложена відповідно до яауки католицтва. Епископи, силою права належного їх урядови, будуть кермувати наукою молодїжи в усїх місцях науки, публичних і приватних, і будуть позирати, щоб у всїх галузях научання не було нїчого противного католицькій релїгії й моралї“.

**) Епископи „будуть виконуватп їм пиналежну власть брати під цензуру книжки небезпечні для релїгії й обичаїв і будуть заборонювати вірним їх читати; одначе уряд зарядить, що належить, аби не допустити до публїкациї таких книжок“.

Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

в Австриї в сих десятьох лїтах. Фінанси оставались у непорядку; від 1847 до 1857 довг перерiс мілїярд фльоренів, він зріс о 2.400.000. Хоч побільшувано податки, річний дефіцит збільшав ся; в р. 1859 він дійшов до 280 мілїонів ґульденів.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-06-06 13:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ЧАСТИНА II.

Конституційне правлїннє в Австриї.

Після італїянської війни Австрия перестала мати абсолютне правлїннє, одначе заки цїсарство сталось дуалїстичним конституційним під іменем Австро-Угорщини, вона переходить від 1859—1867 р. крізу творення, і в тім часї сама конституция монархії єсть у провізоричнім і непевнім станї; кілька разів перетворювано її і завсїди поборювало її кілька підданих народів цїсарства. Сей період австрийської істориї короткий, одначе дуже характерний і рішучий між давнїм одностайним абсолютним устроєм і теперішнього Австро-Угорщиною.

Твореннє Австро-Угорщини.

Жовтнева конституция 1860 р. — Абсолютне правлїннє привернене 1849 р. упало задля нещасть італїянської війни 1859 р. і сам уряд мусїв признати конечність зректи ся його. Від давна жив він із хронїчним дефіцитом, який заповнював податками. Після свойого

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-06-06 13:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нещастя, коли хотїв реорґанїзувати армію, знайшов свій кредит вичерпаним (1860 р. на податкову емісию 200 мілїонів ґульденів, підписано лиш 75). Видко, що піддані стратили інтерес до державних справ, від котрих держано їх у цїлковитім віддаленню. Щоб оживити назад публичне житє, мусїли вони взяти в тім участь.

Цїсар від закінчення війни признавав в манїфестї (серпень 1859) „дїдичні блуди", які були причиною нещастя, й оголосивши податок 1860 р. рішив ся обернутись просто до своїх підданих з прошеннєм помочи в заміну за лїберальні реформи. Він заявив, що має намір дати репрезентациї для ріжних країв монархії. Тим часом скликав він зміцнену державну раду (verstärkter Reichsrath), зложену зі звичайних членів державної ради, кількох високих урядників і 38 нотаблїв (більшість із них великі пани) з ріжних країв, так, щоб усї репрезентовані були.

Ся рада, де урядники й аристократия мали перевагу, мала висказати свою гадку передовсім у фінансових справах і найважнїйших законах, одначе вона не мала нїякого права ініциятиви. В Австриї мали її за завдаток на обіцяні реформи. Скликані нотаблї згодились на се, навіть угорські пани, сї одначе виключно для того, щоб зазначити свою добру волю; ще треба було, аби їх намовити до приходу, привернути одиного намістника й обіцяти покликанне назад „конґреґацій" (зборів) комітатів, як перед реакциєю 1849 р.

У „зміцненій радї" заявили Угри „що вони себе не мають за репрезентантів Угорщини, що застерігають собі історичні права для Угорщини і числять на цї-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-06-06 13:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

саря, щоби знайти спосіб виходу з виїмкового правління". Потім іменовано комісию, щоб провірити буджет. Вона одноголосно осудила „систем внутрішньої орґанізациї монархії" і висказала бажанне, щоб „ріжні краї мали участь в адміністрациї їх справ", як одинокий спосіб увести в дїло господарства й особливо положити кінець „сьому одеревінню публичного духа, що параліжує моральну силу держави".

Одначе над формою, як з'орґанізувати сю адміністрацию по краях, комісия подїлилась, і від сих перших зборів, так ограничених і так мало репрезентацийних, появилось угрупованнє на дві партиї, централїстичну і федералїстичну, з чого пійшла від тодї боротьба, що опановує цїле полїтичне житє австрийської монархії.

Централїстична партия мала свою головну силу в міщанстві нїмецьких країв, тому що „удержанне єдности монархії" означало уряд нїмецької адміністрациї, приверненої у Відни; була се партия міст і промислових околиць, які потрібують сильного центрального правительства, щоб перевести лїберальні реформи проти волї аристократиї і щоб завести сьвітське правлїннє проти волї духовенства. Вона мала союзниками репрезентантів малих народів, яким було потрібно центрального уряду, щоб їх хоронив від великих сусїднїх народів; 1860 р. з малих народів були лише репрезентовані сї, що в Угорщинї: Серби і Саси з Семигорода; одначе иньші, відповідно як приходили на Збори, мусїли продовжати ту саму полїтику.

Generated on 2015-06-06 13:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Федералїстична партия складалась головно з народів доволї сильних, щоб сподїватись дійти до національного уряду, незалежного від осередка: з Мадярів, Хорватів, Чехів, Поляків і Словінцїв (1860 Італїйцї у Венециї)[15]). Ся партия домагалась історичних прав, себто довньої незалежности народу з перед часу, як його прилучено до монархії; вона бажала ослабити, а навіть здавити спільну адмінїстрацию і перетворити монархію у федерацию народів. Суспільність у всїх тих краях була аристократична, тому нация була часто репрезентована лише її шляхтою і її висшим духовенством. Федералїстична партия була теж партиєю давнього правлїння, покликалась на історичні права, щоб повернути до давнього аристократичного устрою нациї, хотїла задержати перевагу шляхти й духовенства. Вона мала союзників у нїмецьких краях серед прихильників давнього устрою, серед панів, противних міщанству і серед духовенства, ворожого сьвітському правлїнню.

Комісия подїлила ся на більшість і меншість; обі подали своє внесеннє, де вже ужито формул*), що мали статись клясичними в Австриї. — Федералїстична більшість (25 голосів, з чого 13 панів, 3 епископів) домагалась „признання історично-полїтичної індивідуальности поодиноких країв“, „рівности всїх країв монархії“, а для кождого з них „автономії в адмінїстрациї і внутрішнім праводавстві“; она дораджувала назад завести, скільки лиш можливо, реформу в напрямі до давнїх інституций“. — Централїстична меншість (13 го-

*) Більша частина сих формул уложена в мові фільософії нїмецького полїтичного права, тому годї їх добре перекласти[16]).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-06-06 13:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

лосів) домагалась, щоб не робити автономії „на кошт єдности цїсарства й одноцїльної (eintheitlich) сильної власти цїсарства“, і годилась „заховати для державної цїлости (Gesamtstaat) і для уряду цїсарства права, без яких реальна єдність цїсарства не може бути подумана“; вона дорадживала цїсареви завести сї інституції „силою своєї властивої власти“, а за тим представити їх як октройовані, противно до теорії історичних прав, яка домагала ся їх як привернення давнього національного права. Вона дозволяла необмежено творити інституції, не зважуючись ужити слова „конституция“, яку тодї уважано революцийною.

Цїсар ішов зразу за гадкою більшости. Дипльомом із 20 жовтня 1860 признав він „основний повсечасний і невідкличний державний закон“. Сей дипльом признавав соймам (Landtag) ріжних країв власть ухвалювати закони, дїлати при тім після історичних форм, „у краях угорської корони по думцї їх посереднїх конституций“, в иньших відповідно до їх місцевих порядків. Для спільних законів на цїле цїсарство, а головно для фінансових справ (податки, позички, буджет і рахунки), творено Раду цїсарства зі 100 членів, яких мали делєґувати сойми. Цїсар знїс спільні міністерства внутрішнїх справ, справедливости й осьвіти і привернув угорську та семигородську канцелярию. Він заявив, що сї інституції мають „відповідати почуванню історичних прав“ його „королївств і країв“. Се було офіцияльне признанне федералїстичної теориї.

Конституция 1861 р. — Ся перша федералїстична конституция перетревала чотири місяцї. Угри, дїставши назад свою конституцию, оголосили неважними всї акти здїлані урядом

Generated on 2015-06-06 13:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

без згоди їх сойма від 1848 р., себто від розриву межи угорським урядом і віденським двором (диви ст. 31), між тими й абдикацию Фердинанда і наслїдство Франц Йосифа. Вони не признавали иньшої конституциї, як з 1848 р., иньших законів, які з 1848 р. лише ті, що були постановлені лєґально соймом спільно з королем. Так знов устрій 1848 року робив з Угорщини цїлком незалежну державу получену з Австриєю простою лише персональною унїєю. Цїсар не хотїв іти так далеко, утворивши праводатні збори спільні для цїлої держави, разом із Угорщиною; одначе віддаючи Уграм їх конституцию, забув визначити їм границї того, що їм віддавав.

Угри поводились сейчас так, немовби то конституция 1848 р. привернена була в житє. Комітати з'орґанїзувались, дїлали і переводили вибори після законів 1848 р., не вважаючи на циркулярі уряду (канцеляриї), які вони принимали і складали на бік „з пошаною". Перестали платити податки (тому що вони не були ухвалені соймом) і слухати австрийських судів. Проти сього загального руху цїсарський уряд і намістники комітатів не мали нїякого способу дїлання. Цїсар жалїв ся і грозив, що не буде більш скликати сойма. Комітати відповіли адресою, яка домагась цїлковитого привернення законів 1848 р. і повної амнестиї за участь у революциї (сїчень 1861).

Новий мінїстер внутрішніх справ Шмерлїнґ (груд. 1860) мав обіцяти иньшим краям монархиї сойми, вибрані безпосередними виборами, з публичними засїданнями і з правом предкладати закони, себто конституцийний устрій в кождім краю. Одначе лїберальне міщан-

Generated on 2015-06-06 13:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ство бажало собі анальоґічного устрою для загалу монархії. Міністер фінансів, радив ся торговельних палат що до способу, як піднести курс паперової монети, що дуже низько була упала; вони всї відповіли, що „правдива конституция“ одинокий спосіб вилїчити „дїдичні надужитя“.

Цїсар, не хотячи уступити Уграм і заклопотаний станом фінансів, обернув ся до гадки централїстичної меньшости й оголосив нову конституцию, „патент“ із 26 лютого 1861 р., який, на око для доповнення „дипльома“ 1860 р., зайняв його місце цїлком відрубним устроєм. Кождий край задержував свій сойм, з'орґанїзований специяльним розпорядженнєм; затримувано Венецию і краї угорської корони. В иньших краях сойм мав бути вибраний після подїлу на кляси трьома виборчими куриями, анальоґічними як у пруських соймах перед 1848 р., великих властників, міст і сїл, длятого щоб дати сильну репрезентацию земельній аристократиї. Одначе Державна Рада цїсарства стала правдивим щорічним парляментом монархії, зложеним із двох палат. Палата панів складалась з кількох високих урядників і дїдичних панів, визначених цїсарем. Палата послів мала мати 343 членів, вибраних соймами (Угорщина 85, Семигород 20, Хорватия 9, Чехія 54, Моравія 22, Галичина 38), полишено одначе урядови право казати їх вибрати після потреби виборчим куриям; сього способу уживано там, де сойм не хотїв вибирати.

Цїсар оголошував „увесь сей збір основних законів як конституцию його цїсарства“ і з'обовязував ся, він і його наслїдники, „задержувати її непорушно“ і заприсягти її на

Generated on 2015-06-06 13:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

всякий випадок специяльним манїфестом. Через сю октройовану конституцию Австрия стала конституціональною монархією по гадці торисів: цїсар вибирав своїх мінїстрів по своїй волї і був провідником уряду; Рада мала лише власть ухвалювати закони і буджет, подібно як палати Люї XVIII.

Проба одноцїльного мінїстерства (1861 до 65). — Конституция 1861 р. відповідала бажанню централїстичної партиї, була піддержувана нїмецькими лїберадами і слабими нациями, Сербами і Румунами в краях угорської корони, Русинами в Галичинї, Хорватами в Дальматиї[17]). Вона давила аристократичну федералїстичну партию, нациї сильно поставлені, піддаючи їх спільним Зборам для цїлого цїсарства, прихильників давнього правлїння, заводячи лїберальний конституцийний устрій.

Одначе коалїция, що утворила була більшість 1860 р. розбилась. Народи. найбільш не залежні проголосили конституцию противною їх історичним правам; за тим вони не хотїли вибирати послів до Державної Ради (Reichsrath); Мадяри, венецькі Італїянцї, Хорвати не перевели виборів і не мали представителїв. Одначе иньші федералїстичні народи не зважувались відразу на так радикальну полїтику: Поляки Чехи, Словінцї післали своїх послів, обмежуючись до застереження їх історичних прав. (В Істриї та Семигородї сойм почав відмовою; уряд розвязав сойм і змінюючи виборче право, здобув більшість для виборів). Тироль, де мала перевагу клєрикальна партия, протестував проти рівности віри і домагав ся заборони протестантського віроісповідання, одначе післав своїх делєґатів. — Рішаюче було становище

Generated on 2015-06-06 13:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

великих властників, які мали сильне заступництво в соймах. Вони кинули своїх союзників-федералїстів, щоб бути послушними урядови. Державна Рада не була повна; хибувало в нїй 140 послів, одначе була доволї численною, щоб зразу дїлати легально як „тїснїйша рада“ для не-угорської сторони цїсарства. Потім 1863 р. коли уряд з'орґанїзував семигородський сойм, Саси, противники Мадярів, післали своїх послів до Державної Ради й цїсар проголосив її „ширшою радою“, компетентною для справ цїлої монархії.

Конституційне правлїннє почало орґанїзуватись під нїмецьким мінїстерством, що ним кермував Шмерлїнґ, давнїй мінїстер цїсарства 1848 р., старий лїберал і нїмецький патріот. Його полїтика характеризувала ся головно лїберальними й нїмецькими заявами. Се був час переговорів з нїмецькими державами (1863). Палата послів Державної Ради, де більшість була нїмецька, годилась на сю полїтику, вона ухвалила адреса з прошеннєм до цїсаря навязати тїснїщі зносини з нїмецькими державами.

Се правлїннє стрінуло відразу федералїстичний опір народів, що не хотїли панованя над собою Нїмцїв, опісля й опозицию самих Нїмцїв, що їм уряд був за мало лїберальний.

Національний опір почав ся в Венециї і в Угорщинї. Центральна конґреґация (краєві збори) у Венециї не хотїла післати своїх послів (1861). Угорський сойм, скликаний до Буди (напроти Пешту) згодив ся зійтись. Одначе сейчас, над відповідею до цїсаря, подїлив ся на дві партиї, майже рівні. Одна хотїла відповісти ухвалою сойма, щоб зазна-

Generated on 2015-06-06 13:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

чити, що Угри не годять ся навіть на дискусию і домагають ся привернення конституциї 1848 р. Друга під проводем давніх лїбералів, Деака й Етвеша (Eötvös), вносили, щоб прийняти більш мирну форму адресу до короля задля заяви проти нової конституциї. Після трьох тижнїв дискусиї „партия адресу“ взяла верх над „партиєю ухвали“ (155 голосами проти 152). Одначе адрес був уложений в дусї ухвали; замість обернутись до короля (звичаєм Угорщини) сойм ужив терміну: „Пресьвітлий Пане“, щоб зазначити, що він не признає лєґальною абдикациї Фердинанда і наступництва Франц Йосифа. Цїсар не хотїв прийняти адресу. Сойм згодив ся ужити форми з 1790 р., одначе заявив, що король Угорщини стає законно королем лише через коронацию, а коронацию привязано до сих попереднїх умов: 1) получення країв угорської корони (Хорватиї й Семигорода), звідки посли мають засїдати в угорськім соймі; 2) „повне привернення основних законів“, себто конституциї 1848 р.; 3) привернення парляментарного правлїння і відвічального мінїстерства“. Що до загальної конституциї, яка робила з Угорщини „австрийську провінцию“ піддаючи народ „тїлу в більшости чужоземному“, сойм відкинув її, як противну „умові заключеній межи народом і панующою династиєю“. Він заявив, що „не пожертвує конституцийної незалежности .. краю за нїяку розвагу й нїякі користи“ (липень 1861); що не може дати угорського уряду залежного від кого иньшодо, як лише від короля Угорщини“; що не хоче брати участи в нїякій загальній репрезентациї монархії, і лише годить ся для кождого випадку переговорювати з народами

Generated on 2015-06-06 13:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

спадкових країв, як незалежна нация з иньшими незалежними народами.

Нїяка з обох сторін не хотїла переговорювати, як лиш п і с л я формального признання свойого права другою стороною, себто Угри їх історичної конституциї, цїсар своєї октройованої конституциї; оба права були собі противні, переговори скінчились офіцияльним зірваннєм. Уряд повернув до политики гнету як п р о в і з о р и ч н е правлїннє, щоб умучити терпеливість Угрів. Одначе Угри не уступили і сей режім перетревав аж до 1866. Хорвати не хотїли теж посилати послів до Державної Ради, тому, що уряд не хотїв їм прилучити Дальматиї.

Народи меньш сильно з'орґанїзовані, Поляки й Чехи, що зачали були брати участь у Державнїй Радї, зміняли помалу политику. Наслїдуваннє Угрів видавалось їм користнїйше. Поляки покинули Державну Раду; Чехи, здобувши більшість у чеськім соймі, не хотїли посилати своїх послів. Полишились хиба лиш Нїмцї і посли меньших народів[18]).

Підчас того мінїстерство увійшло у конфлїкт з самою нїмецькою партиєю Державної Ради, головно при фінансовій политицї; дефіцит продовжав ся, довг ріс, се мінїстерство було присилуване признатись, що воно закрило було дефіцит неправильними відписками й дописками. Лїберальна партия закидала мінїстерству, що воно звело конституційне правлїннє на фіскальний процедер, щоб добути гроша. Палата домагалась зразу рівноваги в буджетї (1864), опісля вона довела до зменьшення видатків (1865), а скінчила відмовою податку.

Generated on 2015-06-06 13:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Завішеннє конституції (1865—67) - Цїсар прийняв був конституцию 1861 р., щоб задержати єдність своєї держави і помогти свому урядови функціонувати. Тепер же вона була ограничена на одну лиш частину монархії; в иньшій людність відкидала її і не можна навіть було більш скликати репрезентацийних краєвих зборів. Державна Рада намісць підпомогти, мінїстерству, вводила його в клопоти домагаючись рахунків. Цїсар знеохочений сим хибним експериментом повернув до австрийської традиції, до дуалїзму. В Угорщинї була відрубна нация занадто незалежна, щоб поступити в централїстичну монархію, і цїсар рішив ся віддати її решту монархії, щоб з неї учинити собі союзника.

Тоді почались переговори з Уграми, щоб погодити історичні права Угорщини з єдностю цїсарства. Щоб не мати перешкоди підчас переговорів, цїсар позбув ся Державної Ради, нїмецького лїберального мінїстерства (27 липня), а накінець і конституції. Він заявив (20 вересня), що „рішив ся порозумітись із правними репрезентантами своїх народів східньої частини“ і бачив „себе змушеним завісити‘ (sistiren) конституцию. Завішеннє оголошене було провізоричним. Одначе нове мінїстерство (Белькреді) складалось із панів аристократичної партиї. До того ще роблено завішенню закиди, немов се замах стану лїберальних Нїмців, принятий радо федералїстами польськими, чеськими і тирольськими з католицької партиї. Сойми Угорщини й Хорватиї скликано для обговорення умов порозуміння: цїсар признав принципіяльно закони, 1848 р., під умовою, що сойм провірить її в духу єдности. Переговори поча-

Generated on 2015-06-06 13:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

лись у грудні 1865 р., перервала їх віна 1866 р., а скінчились аж 1867 р.

Треба було вибирати межи двома системами: дуалїзмом, що розділював цїсарство лише межи дві нації (корона св. Стефана для Мадярів, решта для Нїмців), і федералїзмом, що ділив би його на неозначене число держав. Мінїстерство рішилось зразу за федералїстами і покликало надзвичайну Державну Раду, де була федералїстична більшість. Одначе посли нїмецьких країв не хотїли в нїй засїдати, Державна Рада не була в достаточнім числї, щоб обговорювати згоду умовлену з Угорщиною.

Колишнїй перший мінїстер Саксонії,- Бест (Beust), що поступив в австрийську службу після війни 1866 р., довів цїсаря до кинення гадки про федералїзм. Мінїстерство Беста (лютий 1867) покінчило завішення, привертаючи дуалїзм і конституційне правлїнне.

Згода з Угорщиною. — Основою нового правлїння була згода (Ausgleich) 1867 р. Вона розрубувала цїсарство на дві держави, цїлком рівні в правах, обі під тим самим зверхником, одначе під неоднакими титулами, цїсаря Австрії, апостольського короля Угорщини, з тою самою хоругвою (цїсарський орел).[19]) Монархія прийняла офіційно подвійну назву Австро-Угорщини. Поділ ішов за історичною традицією: угорська держава складалась з давнїх країв корони св. Стефана*), австрийська держава діставала всї иьнші (17 країв). Означувано обі ґрупи передавненим уже іменем, Передлитавії (Австрия) і Залитавії

*) Угорщина, Хорватия, Славонія, Семигород, Сербія, військова Окраїна.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-06-06 13:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

(Угорщина), тїсно-ґеорафічними виразами уживаними що до краю Австриї й королївства Угорщини, що подїлені між собою рікою Литавою (Leitha), одначе сї імена стали чисто конвенціональні з огляду на всї краї прилучені до Австриї, з чого кілька (Галичина, Буковина) лежать на схід від Литави. — Обі держави складались із верховодної нациї, що надавала урядови свій національний характер, нїмецький у Передлитавії, мадярський у Залитавії, і з кількох малих народів, понайбільш словянських, меньш сильно з'орґанїзованих і меньш осьвічених. Оповідають, що Бест сказав був до угорського мінїстра: „позирайте на свої горди, ми дамо позір на наші".

Обі держави були положені не лиш простою персональною унїєю, як у 1848 р., але й спільним урядом, якому віддано спільні справи. Сї були подїлені на дві частини.

1). „Спільні справи для країв репрезентованих у Державній Радї і для країв угорської корони" ограничались до трьох: заграничні реляциї, війна і маринарка (вийнявши ухвалюваннє континґента і законодавства про військову службу), та фінанси на спільні видатки. Сї справи віддано мінїстрам цїсарства, відвічальним рівночасно перед парляментом обох держав.

2) „Справи ведені після спільних прінціпів, що мають бути получені від часу до часу" (торговля, мито, монета, військовий систем, промислове праводавство), і участь у квотї обох держав на спільні видатки ухвалювано на делеґаціях обох парляментів. Делеґатів, 60 на державу, (дві третини в кождій державі вибирала палата послів) скликувано що-року на

Generated on 2015-06-06 13:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

переміну в обох столицях, Відні і Пешті. Се не був спільний парлямент, се були два збори делеґатів посланих з інструкциєю ухвалювати, а не дискутувати[20]). Обі делеґациї засїдали окремо, радили кожда у своїй мові, порозумівались лише письменними порученнями; коли не могли дійти до згоди, тоді сходили ся разом, одначе лише для ухвали, без дебати. Делеґациї ухвалювали порядки лише до часу, у виді угоди заключеної на десять лїт; оба-ж парляменти ухвалювали рішення окремо, у виді двох серий і д е н т и ч н и х законів в обох державах.

Перша згода заводила спільний цловий устрій, один банк, спільний монетарний систем (з двома ріжними знаками) і спільний систем для ваг і мір. Подїлено давнїй довг і видатки на будуще; Угоршина дістала лише 30 на 100.

Сей устрій був витвором без нїчого такого попереднього, що теоретики не знали як означити. Се не була федералїстична держава як північна Нїмеччина. Цїле економічне житє було безперестанною установою; економічна спільність межи двома державами, заведена згодою до часу на короткий речинець, мусїла бути поставлена назад у періодичне питанне; від обох парляментів залежав розрив цловоï спільности, знищенне банку, єдности економічного праводавства, а навіть єдности мір. Повсечасне сполученне було лише дипльоматичне й військове. Та ще й се не було вічне. Унїю заключено було не межи двома державами, але межи кождим із них і теперішньою династиєю; коли-б льотаринґська родина вигасла, унїя пере-

Generated on 2015-06-06 13:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

стала-б бути й Угорщина стала-б назад виборним королівством.

Ліберальні конституції 1867 р. — В обох державах угода йшла разом із приверненнєм конституції і виборної репрезентації.

Угорщина прийшла назад до конституції 1848 р., провіреної, як сього бажав король, який одержав право вибирати всїх міністрів. Була се конституция дуже лїберальна, подібна до бельґійської конституції і заприсяжена королем. Вона запевняла всї особисті й полїтичні свободи. Вона давала власть виконання відвічальному міністерству, власть законодавства соймови, зложеному з двох палат. Палата маґнатів була аристократична, зложена головно з дїдичних панів (понад 800 членів), палата послів вибрана на публичних виборах дуже широким системом голосования, з низьким виміром (цензусом) і дуже широкою підставою.

В Австриї конституция 1861 р. змінена „основними законами державами“ 1867 р. стала теж лїберальною й парляментарною конституциєю. Закон про загальні права горожан проголосив рівність, після революцийної формули: „Усї горожане рівні перед правом; публичні уряди рівно доступні всїм“. Вона признала особисті й полїтичні свободи після лїберальних формул. Щоб заспокоїти не-нїмецькі народи проголошено рівність мов*) і народностей.

---

*) „Усї племена держави рівні у праві і кожда має непорушне право берегти свою народність і свою мову. Рівноправність (Gleichberichtigung) усїх уживаних мов признана державою у школї, урядах і публичнім житю. В краях, де жие більше племен, публичні научні заведення

Generated on 2015-06-06 13:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Державну Раду з'орґанїзовано з палатою панів і палатою послів (203) вибраних соймами 17 країв*). Одначе мінїстерство проголошено відчальним перед Державною Радою і право інїциятиви признано Державній Раді.

Власть подїлено межи спільною Державною Радою і поодинокими соймами, на сей лад, щоб Державній Раді віддати все, що показалось конечним для задержання єдности, не лише сю власть, яку в Нїмеччинї поручено Reichstag-у (спільний буджет, військова служба, торговля, міри, кредит, транспорт, гіґієна, натуралїзация), але й ще управильнюванне свободи печати,зборів і товариств, „віроісповідні дїла", „основа науки", карне судівництво, горожанське і торговельне право, орґанїзация судів й адмінїстрациї. — Соймам полишано „всї иньші предмети законодавства, які виразно не задержані Державній Раді". Щоб змінити коституцию треба було в Державній Раді більшости двох третин.

Австрия стала конституцийною монархією, майже парляментарною, з системом потрійної репрезентациї: в кождому із 17 країв сойм, що ухвалював краєві закони й буджет; для Австриї Державна Рада; для цїлої австро-угорської монархії Делеґациї.

мають бути з'орґанїзовані на такий лад, щоб кожде з поміж племен одержувало конечну можність осьвіти у своїй мові. без заборони одначе учитись другої мови, кожда з сих племен одержує потрібні способи культури у своїй мові."

*) Чехія 54, Моравія 22, Шлезьк 6 Галичина 38, Буковина 5, Дальматия 5, Нижня Австрия 18, Горішня Австрия 10, Зальцбурґ 3, Стирия 13, Кариртия 5, Країна 6, Тироль 10, Форарлїберґ 2, Істрия 2, Ґориция-Ґрадиска 2, Трієст 2.

Generated on 2015-06-06 13:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Австро-Угорщина.

Угорщина й Австрия від 1867 р. відрубні держави; обі мають своє власне внутрішнє політичне житє. Одначе спільність зверхника і зверхньої політики задержує між ними солїдарність, яка впливає навіть на їх внутрішню політику. Розкажу тому рівнобіжно їх істориї, поділені на два поріоди подією зверхньої істориї монархії, окупациєю Боснї (1878), що мала вплив на внутрішню еволюцию обох держав.

Умови політичного житя в Австриї. — Передлитавія була й дальше ще дуже ріжнородною мішаниною народів. Політичне житє після 1867 р. опановували й дальше боротьби межи народами; партиї були передовсїм національні; роздїлено ся на централїстичних сторонників спільного уряда під проводом Нїмцїв і федералїстичних прихильників місцевих урядів під проводом Словян (Чехи, Поляки, Словінцї, Хорвати). Нїмцї крім того лучились у політичні партиї: партия давнього аристократичного і католицького правлїння (консерватисти) і демократичні та сьвітські партиї (лїберали).

Отсе вязало політичне житє, отсе, що нациї не відповідали більш чисто відрубним народам. „Раси“ в Австро-Угорщинї на дїлї відріжнялись лише мовою; народність чоловіка лежить у звичаєвій мові; частина Нїмцїв – се зґерманїзовані Словяне*). В кождім теж краю

*) Я тут не доходжу, чи в Европі есть раса в етнольоґічнім розумінню, себто ріжнородні люде зі сталими і переміннями антропольоґічними характерами, чи се лиш ріжниці в мові й вихованню.

Generated on 2015-06-06 13:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

народи (себто племена, що горять такою самою мовою) не положені побіч себе, але помішано і над собою. В усїх майже краях, де перевагу мала словянскість, нїмецькою була мова міст, великих властників, осьвічених людей; вона-ж була мовою торгу, двора, науки й лїтератури. Італїянська мова грала ту саму ролю на березї Адриятика. Були краї чисто нїмецькі, себто зґерманїзовані, без національних боротьб[21]): одначе в усїх иньших ріжниця мов родила ворожнечу межи людністю тою самої сторони, часто й того самого міста. Боротьба йшла одже не лише в осередку, в Державній Радї, у справах загальних монархії, але й у соймах кождого краю що до прав кождої нації, себто на дїлї що до уживання мов.

Конституция, проголошуючи прінціп „рівности прав“ межи народами і мовами „у школї урядах і публичнім житю“, поставила язикове питанне не розвязавши його. На дїлї можна було мати початкові школи для всякої мови, не без біди зрештою в селах із мішаними мовами і в містах, де жили розкинені деякі родини зі специяльною мовою. Одначе школи другого степеня чи треба було дати в місцевих мовах після прінціпу рівности? Чи треба було для добра самих учеників задержати нїмецьку мову научання, яка відчиняла їм доступ до сучасної науки? Такий самий клопіт, щоб перевести принцип рівности язиків в „урядах і публичнім житю“. Єдність монархії домагала ся одної державної мови для спільних дїлань. Нїмецька мова була в усїх часах в Австриї мовою зверхника, уряду й армії, а зрештою й одинокою, в якій иньші народи могли порозу-

Generated on 2015-06-06 13:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

міватись межи собою*). Треба було радше полишити її сей привілей й ограничити рівність до місцевої адміністрації й судів. Та ще тут як її завести на практиці? Се не досить було укладати реґуляміни та справоздання в кількох мовах; треба дати кождому мешканцю право говорити до властей і діставати від них них відповіди, предкладати письма і мати над собою суд у його власній мові. Одначе чи можна доконати, щоб усі урядники говорили добре всїми краєвими мовами[22]).

Мішані початкові школи, середня й вища наука, управильненнє мов у судах й адміністрації були одже головними полями боротьби.

В сих конфліктах, положеннє партий було залежне від виборчої орґанізації. Конституция 1867 р. задержала була устрій з 1861 р., що мав підставою не загальне право голосования уважане революцийним, але „репрезентацию інтересів". Утворено було чотири курії виборців після економічної кваліфікації: великі властники, торговельні палати, міста, сїльські громади; кожда з них голосувала окремо і вибирала своїх послів; у громадах було двостеп-

*) Отсе після урядового справоздання пропорция язиків 1869 і 1890 рр.; числа подані в мілїонах:

	1869	1890
Нїмцї	7·1	8·5
Чехи	4·7	5·5
Поляки	2·44	3·8
Русини	2·58	3·0
Словінцї	1·19	1·20
Хорвати	0·52	0·65
Італїянцї	0·58	0·67
Румуни	0·20	0·20

Generated on 2015-06-06 13:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

неве голосованнє. — Голосованнє було не лише ограничене, тому що мало вимір (не однаковий, як у яких провінціях) навіть для міських і громадських виборців; але було ще воно дуже не рівно розложене, тому що у дуже малочисленних куриях великих властників і торговельних палат воно мало далеко більше ваги, як у курії громад. Як більшість великих властників, торговців і промисловців була Нїмцями або з'терманїзованими, ся нерівність репрезентації запевняла більшість Нїмцям майже в усіх соймах, навіть у словянських краях (Чехії, Моравії, Щлезьку), де краєва людність була заступлена лише сїльськими громадами. Нїмецька більшість соймів запевняла нїмецьку більшість у Державній Радї.

Полїтичні й національні партиї. — Центральні нїмецькі краї дїлили ся не на національні партиї, тільки на полїтичні партиї; подібно до партий осьвіченої Европи, на лїбералів і католиків. Лїберали мали перевагу у східнїх промислових краях, в Нижнїй Австриї (де есть Відень); в Стириї, краю металевого промисла; в Каринтиї. Католики мали свою силу серед західнїх гірняків, де селяне остали ся послушні духовенству; вони задержали все більшість у Тиролю і здобули її у Форарльберґу і Зальцбурґу. В Горішнїй Австриї більшість належала до великих властників, що йшли за урядом.

Словінський край, Країна, стала осередком словінської національної партиї, що здобула рівність Словінців у Країні і домагалась сеї рівности для країв, де Словінці піддані Нїмцям (Каринтия, Стирия), або Італїйцям (Істрия, Ґорицня, Трієст).

Generated on 2015-06-06 13:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

У південних краях зразу мали перевагу Італіянці; потім вони малу-по малу уступали ся перед селянською словянською людністю, перед Словінцями в Істриї, Гориції-Градисці, Травстї, а перед Хорватами в Дальматиї. Задля недостачі великих властників вони стратили дальматинський сойм; хорватська більшість завела хорватську мову як краєву. — В Тиролю був поділ на національні сторони, Нїмців на півночи, Італіянців на полудни, італіянська меншість домагалась окремої адмінїстрациї для італіянських округів.

Північні краї, де словянські народи були сильнїщі, поділились головно на національні партиї.

Чехія була осередком чеської партиї. Вона мала за собою села і принаймнї дві третини королївства; одначе великі властники запевнили значну більшість нїмецькій партиї в соймі аж до часу, коли уряд звязав ся з Чехами, і дав їм утворити більшість на їх сторонї (1879). В давнїх краях, получених з чеським королївством, (Моравія і Шлезьк) де маса населення була чеська, Нїмцї задержали більшість завдяки містам і великим властникам.

В Галичинї мала перевагу польська партия під проводом католицької аристократиї, якій маса польської людности була послушна. Русини не мали нїколи полїтичної сили, відповідної до їх числа; вони остались селянською клясою, низшою социяльно, а навіть у руських сторонах часть послів є все ще Поляки. Галицький сойм належав усе до польсько-шляхотської більшости; руська меньшість ограни-

Generated on 2015-06-06 13:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

чаєть ся до домагання автономії для своїх шкіл і своєї церкви (грецько-унїятської)[23]).

Буковина, де людність руська й ромунська, мала лише слабе полїтичне житє[24]); до Державної Ради посилала вона зразу мінїстеряльних послів. Потім румунська національна партия дістала задля сього в краю більшість.

Так отсе в хвилї, коли починав ся конституційний устрій, були вже в Австриї дві нїмецькі полїтичні партиї. лїберальв і консерватистів (які почались дїлити на громади) і сїм національних партий (Чехів, Поляків, Русинів, Словінців, Італїянців, Хорватів, Румунів) і полїтика сих лежала головно в тім, щоб здобути від центрального уряду концесиї для свойого язика і своєї національної автономії. Сї партиї в Державній Радї покладались у поза-парлямептарні з'єднання, звані клюбами. Кожда творила лише малу меньшість. Не було теж нїколи в Державнїй Радї однородної більшости, утвореної з одної лише партиї. Більшість була у всяк час коалїциєю межи партиями.

У справі внутрішньої полїтики головне питанє було в означенню відносин до духовенства. Чи треба було задержати урядову власть церкви, заведену конкордатом 1855 р. (диви ст. 35), заборону публичних не-католицьких культів. панованя духовенства над школою? Чи прийняти сьвітський устрій як у Нїмеччинї? Лїберальна партия, партия імпериялїстичного і сьвітського міщанства, подібне до національних лїбералів Нїмеччини, понад усе гомагалась церковної та шкільної реформи. Вона знов роздїлилась на два клюби, поступовців і лїбералів. Консервативна партия стреміла до того, щоб задержати давнїй церковний й економічний устрій, і складала ся з двояких противників

Generated on 2015-06-06 13:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

лїбералів, з нїмецьких католиків і консерватистів малих народів (Словінців і Хорватів).

У національних справах стануло рівночасно питанне що до мови і що до прав соймів. Нїмцї хотїли задержати панованнє нїмеччини як державної мови в судах, адмінїстрациї, вищих школах. Иньші народи, після їх сили, домагались або лише адмінїстрациї їх шкіл і їх відрубних церквів, або адмінїстративної автономії, або повної рівности їх мови, або незалежности їх сойма.

У заграничній полїтиці лїберальні Нїмцї були прихильні Нїмеччинї й Італії, католики були до них ворожо настроєні. Межи словянськими народами, Чехи, як панславісти, були горячими сторонниками Росиї й ворогами Нїмеччини, Поляки були невмолимими ворогами Росиї; Словінцї, Хорвати, Русини мали росийські симпатиї[25]).

В сїм перехрещуваню противних полїтик, що, здавалось, можуть дати лише хвилеві сполученя, всеж таки в Австриї були з'єднані коалїціями тривкіщими нїж у Нїмеччинї. Социяльна близькість получила польський і аристократичний чеський клюб із консервативним нїмецьким клюбом: спільна ворожнеча єднала проти нової централїстичної й нової конституциї національні партиї з „історичними правами" в партиї прихильні давньому устроєви. Була се природна коалїция межи Словянами, аристократами й католиками.

Від 1867 р. цїсар не перестав більш управляти як конституцийний зверхник, а навіть переймано звичаї парляментарного правлїня, тому що мінїстерство мало завсїди більшість у палатї послів. Одначе противно до парлямен-

Generated on 2015-06-06 13:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тарного правлїння цїсар не брав своїх мінїстерст зпосеред більшости в палатї; він вибирав після особистої полїтики мінїстерства, що творили собі більшість в палатї. Виборчий курияльний систем витворював межи послами соціяльний подїл, що не давав утворити ся більшости, незалежній від уряду. На дїлї посли з великих властників творили завсїди одно мінїстерство по однім, а їх голоси були достаточні, щоб дати більшість сїй або тій із двох коалїцій. (У палатї панів мінїстерство могло просто пересунути вагу партий, іменуючи нових членів до житя). Оце так більшість залежна була від великих властників, великі властники від мінїстерства, мінїстерство від цїсаря.

Одже цїсар, вибирав партиї, з якими хотїв управляти. Одначе межи обома коалїціями він не міг нїколи зробити дефінїтивного вибору. Як Нїмець і як інтересований єдністю свойого цїсарства він прихиляв ся до нїмецької централїстичної коаліциї; як аристократ і католик він особисто волїв аристократичну федералїстичну коалїцию. Сї гойдання. то в сю то в ту сторону, опанували полїтичну історию Австриї.

Лїберальне мінїстерство (1867 — 70) — Цїсар почав віданєм мінїстерства й більшости нїмецькій лїберальній партиї, що прийняла без застереження його нову конституцию 1867 р. Мінїстерство Ауерсперґа було зайняте головно церковною боротьбою. Урядова власть католицького духовенства, признана формально конкордатом 1855 р. (диви стор. 35), показала ся в противности неможливій до розвязання з конституциєю 1867 р., що забезпечала повну релїґійну свободу. Мінїстерство, не виповідаючи

Generated on 2015-06-06 13:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

конкордату, велїло ухвалювати закони, що зносили його в дїйсности. 1) Юрисдикцию в подружих справах віддано сьвітським судам й установлено форму цивільного подружя на випадок, коли-б духовник не хотїв повінчати. 2) Закон про „відносини школи до церкви“ поклав прінціп: „Верховний провід і надзір над школами належить до держави і їх виконують орґани іменовані державою“. У слїд за сим усї публичні школи були відчинені „для всїх горожан без ріжниці віри“ і шкільні уряди проголошені „рівно доступними для всїх горожан“: церкви та рилїґійні товариства всїх вір мали право удержувати приватні школи. 3) Закон про „меживіроісповідні відносини“ заводив рівність релїґій, признавав право вибирати релїґію для себе і для своїх дїтей, бути похороненим на спільнім кладовищи, й не мати примусу до нїякої релїґійної практики.

Сї закони ухвалені з бідою палатою панів (1868 р.), усунули за одним замахом обовязкову власть духовенства; вони заводили релїґійну волю та сьвітскість школи. Се було головне поле для опозициї. Конкордат був укладом межи цїсарем і папою: католицька партия заявила, що він може бути усунений лише новим укладом з папою. Уряд противно, іменем зверхности держави домагав ся власти, щоб міг як зверхник укладати внутрішнї дїла. Був се теоретичний конфлїкт межи двома властями, державною й церковною. Папа в одній промові (червень 1868) назвав конституцию 1867 р. дїйсним нещастєм (infanda sane), а закони 1868 р. соромом (abominabiles) „Силою своєї апостольської власти відкинув і осудив сї закони“ та проголосив їх „неважними на

Generated on 2015-06-06 13:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тепер і будуще". У слїд за тим кількох епископів не хотїло видати актів про подружі процеси; архиепископ з Лїнц, що противив ся тому силою, був навіть осуджений (1869) й полуваний.

Мінїстерство мало зреорґанізувати армію й фінанси. Прийняло воно загальну військову службу, трилїтню як у Прусиї, одначе з рухомими ґардами як у Франциї. Континґент поділив ся на дві частини одну творила дїйсна служба (три роки активно, сїм у резерві, два в краєвій оборонї), друга дванайцятьлїтня служба в краєвій оборонї Роблячи з сього ґабінетове питанне, мінїстерство добуло, що число дїйсної служби було вийняте, як у Нїмеччинї, з під щорічної дискусиї; означено його на десять лїт. Що до фінансів, мінїстерство зрекло ся систему хронїчного дефіцита і позичок; воно привернуло рівновагу податками та частинним банкруцтвом у видї оподаткованя ренти. — За мінїстерством ішла завсїди більшість палати Державної Ради, зложена з нїмецьких лїбералів і великих властників. Одначе національні словянські партиї ставляли йому опір, і на сьому вкінцї воно розбило ся.

Чеська партия не хотїла засїдати у чеськім соймі. Заява з серпня 1868 р. виложила теорию й домаганя чеського народа: Межи цїсарем, як дїдичним королем і чеським полїтичним народом" есть умова, відновлювана на всякий випадок коронациїною присягою короля й чолобитною присягою репрезентантів.

Чеське королївство звязане з Австриєю лише династичною унїєю (яка гасне рівночасно з династиєю); воно задержує свою „історичну індівідуальність і публичне право".

Generated on 2015-06-06 13:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Сї правні відносини не можуть правильно змінені як лиш „новою згодою межи чеським королем і народом... репрезентованим законно“. Нїяке чуже репрезентацийне тїло, навіть сама Державна Рада, не має права накладати на Чехію довгу анї податків. Умова з з Угорщиною знесла всяку вартість конституциї 1860 — 1861 рр. Чехія не може більш признавати Державної Ради, що представляє лиш небезпечну громаду без історичної основи“. Конституцийний конфлїкт може бути уладжений лише порозумінням межи королем і народом.

Чехи зайняли супроти цїсаря цілком те саме становище, що й Угри перед 1867 р. Вони теж домагались іменем „історичних прав“ та „особистої унії“ незалежного національного положіння. Сї теж домагали ся привернення середньовічного королївства і сполучення трьох „країв корони св. Вячеслава“ (Чехії, Моравії, Шлезька). Се була та сама історична теория; се була така сама тактика: признати цїсаря лише під титулом к о р о л я й не входити у зносини з иньшими краями цїсарства. Дїйсна одначе ситуация не була та сама. Мадярська нация була завсїгди під окремою управою; проба абсолютного правлїння після 1849 р. була за коротка, щоб її розбити; вона вийшла в цїлости, її аристократия полишила ся національна, та рішилась однодушно відкинути чужий уряд. Чехи мали були свою реакцию 1620 р., централїзация у них датовала ся від півтретя столїтя. Половина аристократиї, третина людности була чужинцї, що привикли мати Чехів за низших, та готові обороняти віденьсий уряд. На Моравії та Шлезьку чужинцї були панами краю. — На чеську заяву відповіли Нїмцї

Generated on 2015-06-06 13:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

теорию, що Чехія не має нїякого специяльного історичного права, а за сим і нїякого публичного права иньшого від октройованої цїсарем конституциї.

Польська партия виложила свою теорию в резолюциї, ухваленій більшостю галицького сойма. Не можучи покликувати ся, як Мадяре і Чехи, на право для утворення незалежної держави, вона ограничала ся до домагання „національної автономії“. Вона закидала конституциї 1867 р., що „мало дає праводатної й адмінїстрацийної свободи“ краєви, домагала ся тому, щоб „делеґация Галичини брала участь у нарадах Державної Ради лише над справами спільними для сього королївства й иньших країв. Бажано задержати соймови праводавство що до торговлї, кредита, школи, гиґієни, карного права, орґанїзациї суда й адмінїстрациї[26]).

Проба федералїстичної конституциї (1870 до 71). — Опозиция, прийнявши тактику абстиненциї, що була вдалась Мадярам, не хотїла засїдати в Державній Радї. Конституция давала урядови користний спосіб дїлання проти сойма, що громадно не хотїв вибирати делеґатів у Державну Раду, а се — право, щоб соймові виборцї вибирали безпосередно. Проти-ж делеґатів сойма, що поодиноко не хотїли приходити на засїдання, уряд був безоружний. Більшість мінїстерства вносила, що завести безпосередні вибори в Державну Раду. Тодї-то в Відни робітники, з'орґанїзовані нїмецькими социялїстами, вчинили перед палатою величезну манїфестацию і предложили прошенне за загальним голосованнєм, свободою зборів і това-

Generated on 2015-06-06 13:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

риств, волею печати (груд. 1869).*). Цїсар почав відсуненнєм аристократичної меньшости мінїстерства (груд, 1869). Одначе всї опозицийні партиї покинули Державну Раду, тирольські католики, Галичане[27]), Словінцї, Італїянцї з Трієсту й Істриї, буковинські Румуни; полишились майже самі Нїмцї, достаточні числом для нарад. Централїстичні мінїстри домагались розвязання соймів. Цїсар відмовив. Змінюючи систем, він рішив ся переговорювати з національними словянськими аристократиями, як у 1865 з мадярською. У тій надії він взяв перехідне мінїстерство (квітень 1870) під проводом Поляка (Потоцького).

Непевність задля війни межи Францією й Нїмеччиною здержала цїсаря. Одначе по скінченню війни він іменував федерялїстичне мінїстерство з аристократичним президентом (Гогенвартом) і двома Чехами (лют. 1871). Партиї поділили ся на дві громади: конституцийну (Verfassungstreu), що хотїла задержати централїстичну конституцию 1871 р.; та федералїстичну, що домагала ся збільшення власти соймів. Федералїстичне мінїстерство розвязало нїмецькі сойми, де була конституцийна більшість; а великі властники, по всяк час мінїстерияльні, нахилили вагу у сторону федералїстів.

Чехи приступили до коалїциї лише під умовою, що дістануть незалежність Чехії. Їх провідники переговорювали особисто з цїсарем, що заповів порозумінне через посольство (12 вер. 1871). Він заявив, що „признає радо права

*) Військовий закон викликав у полудневій Далматиї розрух між словянськими гірняками, уряд опанував його покидаючи думку уводити всей край краєву оборону (1869—70).

Generated on 2015-06-06 13:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сього короліївства" і готов повторити коронацийну прасягу. Сойм відповів 18-ома основними артикулами, що заводили для Чехії такий самий унїонний устрій як для Угорщини.[28])

Се викликало напрасну аґітацию в нїмецьких краях: протести соймів, грізні статї в часописях, манїфестациї проти мінїстрів. Се мало більший вплив на цїсаря, і се, що канцлєр Бест та угорські мінїстри, боячись чеського панславізму, станули по сторонї противній федерералістам. Нарада межи головними мінїстрами (жовт. 1871) привела цїсаря до конституциї 1867 р. мінїстерство Гогенварта уступило Опісля Бест, його головний противник упав несподївано в неласку й на його місце для заграничних справ Австро-Угорщини прийшов Угрин, Андраші. (Титул канцлєра знесено).

Виборча реформа й конституцийні мінїстерства (1871—78) — Повертаючись до конституциї, цїсар узяв нїмецьку мінїстерию (Ауерсперґ); нове розвязаннє соймів дало нїмецькій конституцийній партиї більшість у Державній Радї. Своєю дорогою Чехи, Словінцї[29]) й католики не хотїли брати участи в її засїданнях. Одначе мінїстерство приєднало Поляків і дальматинських Хорватів. Воно підняло знов проєкт виборів безпосередним голосованнєм.

Виборча реформа, рішена прінціпіяльно, забрала більш як рік, заки дійшла до кінця. Була згода на збільшеннє числа послів; тільки лїберали пропонували дати збільшеннє в тих куриях, що меньше репрезентовані; мінїстерство не хотїло жертвувати привілею великих властників, яких потрібувало для більшости двох третин, щоб перевести зміну конституциї.

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Виборчий закон 1873 р. ухвалений Палатою 120 голосами проти 2 (на 203 послів) ограничив ся до замінивиборів до сойма на безпосереднє голосованнє, не зміняючи одначе поділу на курії*). Збільшено число послів до 353: 85 для великиких властників, 137 на міста й торговельні палати, 131 на сільські громади (посередним відданєм голосу). Задержувано величезну нерівність у репрезентації; (1890 р. 1 посол на 63 виборців в курії великих властників, — 1 на 27 у торговельній палаті, — 1 на 2918 у містах — 1 на 11.600 по селах). Більшість полишилась при Нїмцях. (Аж до 1878 р. було в Палаті послів близько 220 Нїмців проти 115 Словян і 15 Італїянців).

Мінїстерство, піддержуване нїмецькою конституційною більшістю, взяло ся до сьвітської полїтики. „Маєві закони“ (1874), названі

*) Оце розділ посольських мандатів межи куриями і краями:

	Сільські громади	Міста	Торг. палати	Великі властники
Чехія	30	32	7	23
Моравія	11	13	3	9
Галичина	27	13	5	20
Н. Австрия	10	17	2	8
Г. Австрия	7	6	1	3
Стирия	9	8	2	4
Каринтия	4	3	1	1
Буковина	3	2	1	3
Дальматия	6	2		1
Істрия	2	1		1
Ґориция	2	1		1
Країна	5	3		2
Зальцбурґ	2	2		1
Тироль	8	5		5
Форарльберґ	2	2		—
Шлезк	3	4		3
Трієст	1	2		1

Generated on 2015-06-06 13:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

так у наслїдуванню нїмецьких законів Culturkampf-у. знесли формально правлїннє конкордату; сї закони поклали обовязок на епископів подавати до відомости сьвітськїй власти про вакансі урядів і про номінациї, та признали не-католикам право закладання релїґійних товариств. Папа виступив проти того; писав до цїсаря, а сей відповів, заслонюючись поза право Державної Ради.

Під сим мінїстерством була у Відни „фундацийна“ горячка, подібна до горячки Gründer-ів у Берлїнї. Фіктивні вартости, утворені банковими товариствами, зелїзничими та будівляними компаніями упали від разу у славнім віденськім краху (9 мая 1873), величезнім упадку біржи, за яким пійшов застій у торговлї..

В Державній Радї конституцийна партия з'орґанїзувала ся у відрубні клюби, получені одначе для піддержування мінїстерства: з'єднана лївиця, названа „молодими“ (около 65 послів), подїлена на демократів і нїмецьких націоналів, — лїберальний клюб (около 100), названий „старими“, — централїстична правиця (майже 60), ґрупа великих властників, що обіймала клюб Коронїнї. утворений головно з Італїянців. — Опозиция була в польськім клюбі (40 – 45), — ще нез'орґанїзованих католиків, — у клюбі Гогенварта (Rechtspartei) утворенім з федералїстів малих народів. Чехи (понад 40) після розриву 1871 р. не хотїла приходити до Девжавної Ради.

Партиї й полїтичне житє в Угорщинї (1867—78). — В угорськім королївстві після угоди 1867 р. наступив період полїтичного спокою. Як і в Австриї угода передала і тут уряд полїтично переважному народови, що був на-

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

віть у чисельній меньшости. На 16-мілїонову людність Мадярів було не більш 6 мілїонів. Одначе їх зглядна сила була далеко більша, ніж у Нїмців Австриї. Вони творили збиту націю, зложену з патріотичної аристократиї, що привикла панувати й була в дуже добрих відносинах з цїсарським двором, та з сїльської людности, безчинної й послушної. Торговельне міщанство, зложене головно з Нїмців і Жидів, не мало полїтичної сили. Иньші нації зложені були головно з мас селян без полїтичного житя, до того осїлих на окраїнах королївства, Словаки на північнїм заході, Румуни на сході, в Семигородї, Серби на південнім сході. Нїмецькі кольонїї розкинені на угорській рівнинї, Нїмцї і Жиди осїлі поодиноко в містах, без сполуки, без національної орґанїзациї, не творили партиї. Дві ґрупи лишень мали національну орґанїзацию: королївство Хорватиї й Славонїї на південнім заході, та малий саський народ у Семигородї (200.000 душ), нїмецька кольонїя, що була дуже нїмецькою, де одначе родини ограничались звичайно до двоїх дїтей.

Словацькими селянами зразу мадярський уряд не занимав ся; вони не голосували цїлком або голосували в користь мадярської шляхти. Серби мали свойого православного патриярха свої церкви і свої школи та встоювались передовсїм за своєю релїґійною автономією. Семигород, де віденський уряд поставив Сасів проти Мадярів, орґанїзуючи незалежний сойм (1849, опісля 1863 р.), прилучено до королївства Угорщини. Він стратив свій сойм, свою окрему адмінїстрацию та став подїлений на 75 округів, репрезентованих безпосередно в угорськім соймі.

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Саси стали союзниками Мадярів зі страху перед православними ромунськими селянами, що творили корінь людности: виборчий устрій з маєтковою оцінкою дав сим двом аристократиям майже всї краєві посольські мандати.

Самі лиш Хорвати, давнїйше устроєні й репрезентовані аристократиєю, могли уратувати свою автономію, використовуючи антаґонїзм межи Австриєю й Угорщиною. Умова заключена межи двома соймами, угорським і хорватським (1868 р.) полишила сполученому королївству Хорватиї й Славонїї його уряд (бана) його столицю Загреб, та його сойм утворений із 75 послів вибраних голосованнєм після маєткової оцінки і з 24 управнених членів (маґнатів і високих урядників). Була се автономна держава з національним гербом, з національною урядовою мовою (хорватською), судівництвом, шкільництвом, осьвітою та з законодатною властю сойма. Була вона одначе й дальше получена з Угорщиною „спільними справами“, дуже широкими, що обіймали, окрім справ спільних обом державам, Австриї й Угорщини, ще всї торговельні й комунїкацийні питання. Для сих справ Хорватия була в уряді репрезентованя хорватським мінїстром, в угорськім соймі 29 делеґатами загребського сойма, а в делеґациях цїсарства 4 делеґатами. Фінансовий уклад, заключений на десять лїт, роздїляв дохід з податків Хорватиї межи оба краї, визначаючи 45% на власні видатки Хорватиї упевняючи одначе minimum, яке має Угорщина дати на випадок дефіцита. Угорський уряд іменував бана; він надав 1868 р. виборчий устрій видуманий на сей спосіб, щоб дати більшість сторонникам умови.

Generated on 2015-06-06 13:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В обох угорських Палатах другорядні народи мали тоді хиба дуже маленьку меньшість[30]). Сойм складав ся звичайно з Мадярів, а партиї в нїм укладались лише в політичних питаннях. Вони були майже ті самі, що в 1848 р. Правиця, або помїркована опозиция, консервативна партия, особливо численна в палатї маґнатів, що мала и дальше прихильність віденського двора, старала ся задержати, скільки можливо, аристократичне й католицьке правлїннє. — „Адресова партия“, зложена в „клюб Деака“, прийняла угоду 1867 р. й порозумінне з Австриєю; вона хотїла завести в Угорщині лїберальний парляментарний устрій, а задержати при тім шляхотську адмінїстрацию. — Лївиця, давня конституцийна партия 1848 р., ворожа Австриї, домагалась персональної унії і виступала проти угоди 1867 р., тому що вона, мовляв, противна національній незалежности. Скрайня лївиця складалась із демократів, вірних культови Кошута, з проскрібованих 1849 р., невмолених ворогів австрийського уряда. (Кошут удавши ся до Італії, не хотїв аж до смерти (1894) повернути у вітчину та признати Франц-Йосифа).

Уряд був се чисто парляментарний, король брав лише ті мінїстерства, яких піддержувала більшість палати. Одначе в Угорщині як в Італії, мінїстерство аж досї здобувало завсїди вибори по своїй гадцї.

Партия Деака мала зразу сильну більшість і стала лїберальною мінїстерияльною партиєю. Лїберальне мінїстерство заключило умову з Австриєю. перевело ревізию законів 1848 р. Опісля воно мало зреорґанїзувати армію, адмінїстрацию й фінанси. Чинна армія

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

була спільна для обох держав цїсарства і в командї уживала нїмецької мови. Гонведи-ж (honvédség), краєва оборона, що відповідали Landvehr-і, стали виключно угорською армією. Адмінїстрация комітатів була автономною, під управою комісиї зложеної до половини з вибраних послів, до половини з найвище оподаткованих; не було відваги завести повну реформу, зі страху, щоб не зразити шляхти. Лїберальна партия мала те-ж у своїм програмі доведенне держави до сьвітськости (повна свобода віри, сьвітські подружя, знесенне всякого віроісповідання). Одначе вона відкладала довго дискусию над сими реформами, зі страху, щоб не нагнати католицьку партию до коалїциї з лївицею.

Головна справа була — заснованне національної єдности краю, мадяризуючи його. Уряд, піддержаний усїма партиями, працював над тим, щоб мадярщину зробити тим, чим у Передлитавії нїмеччина, себто мовою держави й цивілїзациї[31]); зроблено з неї не лише мову уряда й унїверситета, але й адмінїстрациї, судів, скарбових урядів і вищого публичного шкільництва. Опісля заведено її до міської ради в Будапештї (1872)*), до зелїзниць, де треба її було учити урядників. Розкинені Нїмці мадяризувались скоро, богато з них принимало навіть мадярські імена**).

---

*) Нову громаду Будапешт, утворену, щоб зробити столицю Угорщини, зложено полученнем Пешту, старого нїмецького міста Буди, по другім боцї Дуная, та кількох передмість.

**) Оповідають, що Момзен, прийшовши до Пешту, сказав, що бачив підчас свойого побуту трьох людей,

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Реорґанїзация фінансів була така прикра що вона була причиною кризи між партиями. Дефіцит зростав, кредит зменьшав ся, міністерияльна партия слабла малу-по-малу: при виборах 1869 р. стратила вона 50 голосів; від 1872 вона старалась приєднати для себе правицю. Головна фракция лївиці (л ї в и й ц е н т р) під проводом Тіси заявила, що зрікаєть ся персональної унії, і прилучилась до партиї Деака (1875), щоб потрудитись над упорядкованнєм фінансів. Либеральна партия перетворена сим способом мала 329 голосів проти 88 опозиційних (лївипя 37, правиця 18, національ 24). Вона завсїди задержала більшість й правила Угорщиною без перерви. Ніспя виборів 1875 Тіса сложив міністерство, що удержалось більш пятнайцяти років.

У Хорватиї у н ї о н ї с т и ч н і й партиї, що зробила умову 1868 р., закинено, що продалась Мадярам і змонополїзувала всї уряди. Н а ц і о н а л ь н а партия від 1872 р. здобула більшість у загребськім соймі і заставила угорський уряд іменувати баном соймового президента.

Боснїйська окупацийна кріза (1877—78). — Угоду, заключену на десять лїт межи Австриєю й Угорщиною, відновлено по півтретярічних тяжких переговорах між Делеґациями. Оба міністерства здобули ухвали лише тим, що згідно поставили рівночасно в обох парляментах ґабінетову квестию.

правдивого мадярського типа: Ерді, Матраі, Толді; йому поясиено, що сї три мадяри звались своїми іменами: Lutzenbacher, Rotkrebs, Schädel. — Славний маляр Мункачі родив ся в батька-матери Нїмців.[32])

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-06-06 13:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Кріза заграничної політики довела до розриву межи цісарем і конституційною партиею. Ухвалою берлінського конґреса Австрия одержала адміністрацию Боснії й Герцеґовини, щоб іменем султана завести порядок. Австрийська армія зайняла краї без боротьби. Одначе сейчас повстали музулмане серед гірняків; треба було правдивої війни й армії 200.000 людей, щоб їх повернути до послуху. Експедиция була коштовна і навіть після успокоєння край показав ся занадто некультурний, щоб міг покривати свої видатки. Окупация довершувала ся збільшеннєм урядів. Крім того вона мотала боротьбу межи народностями. Зайняті краї мали людність хорватської мови, поділену на три віри: музулманську, православну й католицьку. Хорватська національна партия запалила ся до державної ідеї Великої Хорватиї, куди входили-б усї краї з хорватською мовою (Хорватия, Славонія, Дальматия, Боснія). Ся словянська аґітация занепокоїла рівночасно обі держави, Австрию й Угорщину.

В обох державах парляменти виступали проти міністерств, за те, що зайняли Босну й завели видатки, не порадивши ся їх; вони домагали ся берлінського трактата, щоб його обговорити. В обох державах міністерства готові були уступити і поставили питанне довіря. В Угорщині адрес прихильний до уряду, не вважаючи на величезну міністерияльну більшість, ухвалено лиш більшостю 22 голосів. В Австриї адрес перейшов аж з підпорою противників міністерства, Поляків і правиці (1878 р.).

Делеґациї обмежили додаткові кредити на експедицию до Боснії (1878). Незгода про-

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

довжалась над питанням окупації. Лівиця хотіла, щоб вивести військо з Боснії, уряд хотів орґанізувати окупацию на певно — доки сей зайнятий край не буде міг звернути Австрії коштів окупації. Старано ся якийсь час іще заспонити конституцийне міністерство; опісля наступила зміна — провізоричне міністерство (лютий 1879).

Цісар держав ся передовсім своєї заграничної політики і зробив тоді новий зворот. Він кинув конституцийну партию і вдав ся назад до аристократично-федералістичної коалїції. Все-ж таки треба було переговорювати з Чехами; сим разом не виєднали вони незалежности чеського королівства і згодились брати участь у Державній Раді, обмежуючи ся до заяви, що „вони застерігають собі становище публичного права чеського королівства й чеської корони“ (1879).

При виборах 1879 р. великі властники перекинули наново рівновагу партий. Одначе більшість федералістичної коалїції була й попри се дуже слаба. Числено 145 конституцийників у двох клюбах, лібералнім 91, поступовім 51; а 168 федералістів у трьох клюбах, Чехів 54, Поляків 57, клюб Гогенварта (німецькі февдали, Словінці, дальматинські Хорвати) 57. На боці була громада 40 послів, головно великих властників. Міністер внутрішніх справ Тафе заявив бажанє зложитити з них третю партию, що малаб держати рівновагу межи двома противними партиями.

Цісар велів йому утворити міністерию.

Федералістична політика міністерства Тафе (1879—93). — Міністерия Таже, що перетревала чотирнайцять літ, показала ся зразу як

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

мінїстерство згоди, зложене з членів обох партий. На дїлї пїсля початку прихиляло воно ся до федералїстичної аристократично-католицької коалїциї, а від 1830 р. були в нїм самі лиш федералїсти.

Нїмецька лївиця робила йому опозицию над військовим законом. Не хотїла ухваляти більш нїж на три роки, при тім домагала ся зменьшення запасу; мінїстерство бажало ухвали на десять лїт, із тим самим запасом. Коли-ж треба було більшости двох третин, то закон перейшов аж після двох відкинень, через те, що відпала половина лїберального клюба (груд. 1879). — Федералїстична коалїция, ставши мінїстериальною партиєю, прийняла на дїлї конституцию 1869 р. використовуючи підмогу уряду длятого, щоби здобути уступки в користь словянських народів і католицького духовенства. Повільною, але безперервною працею національні аристократи й духовенство зміцнили своє становище коштом нїмецьких урядників і сьвітської власти.

Дві чеські партиї (старих і молодих) получені проти Нїмців добили ся подїлу пражського унїверситета на два, нїмецький і чеський (1882), опісля розпорядження мінїстерства справедливости Пражака (1886), що вкладало на урядників обовязок відповідати публицї в тій мові, нїмецькій або чеській, в якій прошенне було подане; се був спосіб, щоб усунути нїмецьких урядників, що не знали по чеськи. Чехія була й дальше найбільш розагїтований край у цїлім цїсарстві, розагїтований чеськими маніфестациями, сварками межи чеськими й нїмецькими студентами у Празї, боротьбами в соймі, де Чехи здобули вкінцї 1883)[33])

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

більшість, жалїннями за школами. Нїмцї, почуваючи себе обкровними, домагали ся зразу поділу Чехії на дві національні ґрупи, кождa зі своєю мовою; опісля перейняли давню тактику Чехів, пестали брати участь у соймі.

Польська аристократична партия була вже панею в Галичинї, де від 1877 р. вона повернула Русинів до незначної меньшости в соймі (десяток на 150). Уряд віддав їм Галичину, ограничаючи ся до перепони урядових манїфестацій проти Росиї, що могли б пошкодити його заграничній полїтицї[34]).

Словінська партия, здобувши більшість у соймі (утратила її в рр. 1877—1883) доповнила словянщення Країни.

Консерватисти зробили знесенне промислової волї. Закон 1883 р. привернув обовязкові корпорациї для певної части промислових і торговельних заводів; до них можна було дістати ся лише після іспиту, зі сьвідоцтвом здібности. Вони ухвалили виборчу реформу, що знижала вимір (цензус) у низших куриях, даючи право голосу „людям з 5 зр.“, ще були звичайно прихильні католицькій партиї (1882).

Супроти сеї коалїциї, що її не можна було оперти ся задля її злуки з цїсарем, нїмецькі лїберали не знали якої держатись тактики. Зразу поділили ся. Поступовий клюб, невдоволений, що його покинено в боротьбі проти військового закона, віддїлив ся від лїберальної коалїциї (1879 . Опісля вони зближили ся у „з'єдинену лївицю“ (1881), що приняла нїмецький національний характер з покликом про „солїдарність усїх Нїмцїв Австриї“. Потім ся лївиця розкола ся на двоє, клюб нїмецький і нїмецько-австрийський (1885). Накінець

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

із нїмецького клюба відірвала ся „злука нїмецьких націоналів“, що не хотїла зірвати з антисемітами (1887). Зрештою лївиця поступала ся в зад при кождих виборах до Державної Ради. Вона стратила більшість у делеґациї (1882). 1885 р. зійшла вона на 132 членів; 1891 на 120. — Палата панів, де мала перевагу нїмецька партия, внимала ся ухвалити шкільний закон; одначе мінїстерство, іменуючи членів, здобуло вкінцї у нїй більшість.

Поза Державною Радою социялїстична партия була паралїжована довгий час гнетом, за чим наступив крах, опісля боротьбою межи социялїстами й анархістами. Анархісти, що виходило головно з поміж Словян, пробували тероризувати атентатами (1882–83) Уряд відповів на се сейчасними судами і виїмковими законами (1884–85).

Федералїстична коалїция мінїстериї Тафе розложила ся задля демократичної еволюциї чеського народа. Демократична партия Молодо-Чехів, утворена від 1867 р. задержала була завсїди свою полїтичну програму противну Старо-Чехам: загальне голосованнє, свобода печати і зборів, сьвітська школа. Вона одначе згодила ся зразу спільно з аристократичною партиєю Старо-Чехів дїлати проти Нїмців. У 1887 р. настав напрасно розрив при національнім питанню. Ґреґр, голова Молодо-Чехів, закинув старому Ріґерови, бесїдникови Старо-Чехів, буцїмто він сказав: „Нам треба окрушинки нашого права покласти під стіл.“ Властива причина сього розривубула се згода їх із мінїстерством і цїсарем. Старо-Чехи, принимаючи союз, пожертвували давню національну програму: незалежність чеської корони, союз з Росиєю

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

і боротьба з Нїмеччиною. Молодо-Чехи, піднявши назад сю програму, получену з їх демократичними домаганнями, завели горячу боротьбу протестами, величезними вічами, манїфестациями на честь Франциї й Росиї; *) і ся боротьба в кількох роках (1887—91) дала їм більшість по містах і селах Чехії. Старо-Чехи з перестраху намовили чеських Нїмців повернути до сойма. Заключено умову (1890), одначе одна частина Старо-Чехів, „реалїсти“ зі страху перед національною аґітациєю Молодо-Чехів, не зважились ухвалити її. В Державній Радї, вибраній 1891 р., молодочеська партия мала 36 послів (проти 12 Старо-Чехів). Вона принесла подвійно революцийну програму: в національній справі чеська і незалежна Чехія, повна рівність Праги з Віднем, децентралїзация зелїзниць; в полїтицї загальне голосованнє, рівність робучих кляс, зменьшеннє армії. Сю програму піддержувала вона напрасними промовами і верескливими сценами в Державній Радї,

*) 1887: манїфестациї студентів за Ґреґромпроти Рітера; віче 20.000 учасників, де Ґреґр промавляє проти февдально-клєрикального союза, переводить ухвалу резолюциї що чеський народ не хоче бути двоязичною нациєю, що він не хоче панованнє чеської мови, і що не зрікаєть ся державного чеського права. — 1888: сцена в соймі (сїчень) Народнє віче, програма: чеська держава з чеською державною мовою, коронация короля в Чехії. — 1889: літературний кружок у Празї посилає делеґатів до Парижа; адрес до студентського товариства: „Ми чолом перед Франциєю“. Молодо-Чехи домагають ся, щоб імя Яна Гуса було виписане на пражськім музею; Старо-Чехи відкидають се як нахід на католицьку церкву. 1892: делеґация на сьвято у Нансі.

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

куди ввели своє захованнє популярної національної аґітації*).

В тім самім часї по містах і промислових нїмецьких сторонах, почав ся демократичний рух. „Социяльно-демократична робітнича партия", з'орґанїзована на нїмецький лад (1888), стала доволї сильна, щоб робити великі манїфестациї, сьвята 1. мая на користь осьмогодинного робочого дня (1890–92), петициї за загальним голосованнєм. У Відни, де людність, дуже ріжнородна, складала ся з Нїмцїв, торговцїв, Жидів і чеських робітників, утворила ся антисемітська партия, полученнє революціонерів і католиків, яка в кінцї здобула міську Раду у Відни і сойм Нижньої Австриї. Антисемітський рух заманїфестував ся теж заявами в Палатї, в часописях і вуличними збіговищами.

Нїмецько-польська коалїция і виборча реформа 1896 р. — Цїсар перестрашив ся сим поступом революцийних партий, які загрожували рівночасно його внутрішню полїтику демократичними домаганнями і його заграничну потїтику манїфестациями проти нїмецького союза. Мінїстерство Тафе хиталось, переговорювало зразу з нїмецькою лївицею (1892), опісля з Чехами (1893), потім завело у Празї сейчасні суди, завісило там суди присяглих і свободу

*) 1891: Ґреґр прирівнює Чехів до цитрини, видушеної австрийською державою, Чехи чують себе у вавилонській неволї; кождий словянський нарід угнетений австрийською централїзациєю так як в обіймах вампіра. 1892 (18 пад.): мова Масаржика проти ґерманїзациї; Мауер відповідає, що Нїмцї уважають балаканє про чеську державу зрадою стану: крики чеських і словінських послів покривають його голос.

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

печати, а вкінці запроєктувало радикальну виборчу реформу. У двох куриях, міській і сільській (що вибирали 268 послів на 353), він пропонував розширити право голосу на всіх; що жили-б стало шість місяців й уміли-б читати й писати. Се піднесло-б було число виборців із півтора мілїона на півпята.

Консервативні і нїмецькі партиї злучили ся проти сього проєкта. Цїсар порозумів ся з ними й утворив мінїстерство Віндішґреца (падол. 1893), піддержуване коалїциєю найбільш ріжнородною, яку хто досї бачив в Австриї: нїмецькі партиї (лївиця, лїберали й католики), клюб Гогенварта, польський клюб, ворожий Молодо-Чехам, що були прихильні Росиї.

Щоб утихомирити аґітацию в користь виборчої реформи, мінїстерство запропонувало утвореннє нової курії з 43 послами, вибраними загальним голосованнєм (1894). Одначе злучені партиї не згодили ся над тим, у якій формі се вчинити, і коалїция розбила ся при справі субвенциї для словінської середньої школи в Стириї. Нїмецька лївиця відкинула підмогу і заявила, що покидає коалїцию; мінїстерство уступило.

Після провізоричного урядничого мінїстерства (червень 1895) утворено (жов. 1895) мінїстерство (Баденї), оперте на коалїциї консервативних партий. клюбі польськім, клюбі Гогенварта, лїберальній партиї і католицькій з програмою консервативного з'єднання: мати око рівночасно на національні домагання, „традицийну позицию“ і висшу „культуру“ нїмецького народа, „не допустити до перевороту сус-

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

пільного порядку, плекати релїґійні почутя і старатись про релїґійне вихованнє молодїжи".

Аристократична польська партия зірвала з чеським народом, що став демократичним; вона покинула словянську коалїцию, щоб поступити в коалїцию нїмецьких антідемократичних партий, над якими вона взяла провід. Перший мінїстер Баденї, спільний мінїстер для заграничних дїл Ґолуховскі — Поляки. Боротьба була тепер межи аристократичною коалїциєю, підержуваною цїсарем, і новими демократичними партиями, Молодо Чехами в Чехії та социялїстами й антисемітами в Австриї.

Уряд під пресиєю опінії дав виборчу реформу (1896), що задержувала давнї куриї й утворила пяту з 72 послами, вибраними в округах загальним голосованнєм (безпосередно у шести великих містах, решта посередно).

Полїтичні боротьби в Угорщинї від 1878 року. — В Угорщинї лїберальна мінїстерияльна партия мала достаточну більшість, шоб правити. Вона дальше мадяризувала школи і перевела, без поспіху, кілька реформ. Палату маґнатів зменьшено (1886); мандати палати послів піднесено з трьох лїт на пять (відкинено розширенне виборчого права і тайного голосования, чого домагала ся лївиця).

Держава дістала зелїзниці й завела славні стрефові тарифи (1889). Десятилїтню умову з Австриєю відновлено без трудности на 1888—1898 рр. Полїтичні боротьби межи Мадярами вели ся лише над другорядними питаннями. Лївиця поборювала мінїстерство, не допускаючи реформи комітатів (1891), а головно великими маніфестациями на честь Кошута (1891 і 1894). Правиця противила ся реформі церковного

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

устрою. Мінїстерство рішилось вкінцї (1893) предложити закон, що заводив цивільне подружє, свободу віри, законну рівність Жидів. Сї закони ухволені в Пататї рівночасно лївицею й мінїстерияльною партиєю, відкинули маґнати, що мали мати потайну згоду короля Проти цивільного подружя духовенство уложило аґітацию по цїлім краю. Закон перейшов накінець, коли мінїстерство добуло від короля дозвіл на йменованнє нових маґнатів, щоб усунути більшість (1894). Сї дві крізи привели до упадку першого мінїстра. Аґітация за Кошутом усунула Тісу (1890); аґітация проти цивільного подружя (1894) привела до уступлїння Векерлє (що на його місце прийшов Банфі).

Боротьба межи Мадярами і малими народами стала сильнїщою.

Головно в Хорватиї наніональна партия, заохочена окупациєю нових країв з хорватською мовою (Боснїя-Герцеґовина), підняла знов гадку про королївство Великої Хорватиї, незалежне від Угорщини й получене з монархією персональною унїєю. Загребський сойм ухвалив адрес до цїсаря (1878) і просив у нїм прилученнє Дальматиї й Боснії. При відновлїнню згоди з Угорщиною здобула вона прилученнє Військової Окраїни з Хорватиєю. Сей край залюднений хорватськими вояками, був після знесення його специяльного устрою (1866) у провізоричнім положінню; вкінцї прилучено його до Хорватиї і признано посольську репрезентацию в загребськім соймі. Сойм домагав ся теж порта Рєки (1881), одначе Угорщина задержала там свойого тимчасового намістника.

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Зміцнена Хорватия вела дальше проти угорського уряда безпощадну національну опозицию. Побіч мінїстериальної національної партиї утворила ся радикальна партия, що домагала ся персональної унії. В р. 1883 мінїстер угорського скарбу казав на домах скарбового заряду у Загребі прибити таблиці з написами у двох мовах (мадярській і хорватській), товпа здерла їх і бан не хотів їх назад покласти. Угорський уряд послав вояків, щоб їх назад умістити, змінив бана й відрочив сойм; опісля поступив ся і казав вивісити таблиці без написа (1883). Одначе хорватська патріотична аґітация була така жива, що 1884 р. радикальна партия зросла з 17 до 24 послів. Угорський уряд велів перенести загребський архів до Будапешта (1885); се було причиною напрасних сцен у соймі; двох радикальних послів покарано вязницею. Урядова більшість, що старала ся задержати унію з Угорщиною, була доволї сильна, щоб стати проти велико-хорватської партиї; аґітация одначе йшла дальше манїфестациями: підчас побуту цїсаря у Загребі мадярську хоругву подерли студенти (1895).

Иньші народи, не маючи полїтичної орґанїзациї, не могли майже нїчого здїлати понад самі протести. Словаки з північного заходу старали ся зблизити ся до чеських і моравських Чехів, їх сусїдів і рідних по мові. На се мадярський уряд і лютерське духовенство заборонили пасторам й учителям у словацькім краю брати участь у словянській пропаганді (1884).

У південних Сербів мала сепарастична партия, під проводом тайного товариства Омладіни, працювала від 1872 р. над з'єднанням

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

цїлого сербського народа і прилученнєм до сербської держави. Національна партия, утворенна більшостю народа, вдоволяла ся домаганнями автономії. Вона протестувала проти мадярського уряда, домагаючи ся прав (1884) признаних Сербам 1790, 1848, 1868 рр., права вибору свойого митрополита і ведення своїх церковних і шкільних справ. В Хорватиї, де Серби ріжнять ся від Хорватів лише своєю релїтією (православною) і своїм письмом (словянським) „незалежна сербська партия Хорватиї“, утворена після прилученпя Військової Окраїни, домагала ся рівности кирилиці з латинською азбукою і провірення шкільного закона (1887).

Румуни, майже виключені від репрезентациї, задля виборчого устрою, обмежали ся довгий час до пассивного протеста. Почали (1881) домагати ся окремого уряда для Семигорода. Вкінцї (1892) вони послали депутацию до цїсаря до Відня з мемориялом. Угорський уряд покарав проводирів вязницею (1895). Сепаратистична партия, в порозумінню з ірредентистичною партиєю в Румунії, почала говорити про „Romania irredenta“ і снувати думки про відлученнє Румунів від Угорщини і полученнє їх з королївством Румунії.

Проти румунської аґтациї Саси довершили згоду з Мадярами*). Задля опозициї малі народи пробували получити ся проти своїх

---

*) До національних боротьб можна прикласти антисемітську аґітацию. Вона проявилась напрасними манїфестациями задля процеса проти Жидів із Тіса-Ешлар. обвинених у ритуальнім убійстві молодої дївчини (1882—3) та й утвореннєм антисемітської партиї (17 у соймі 1884 р.). Социялїстична аґітация, обмежена капіталом, не здобула полїтичної ваги.

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

мадярських панів. З'їзд Румунів, Словаків і Сербів утворив сполуку для оборони національних автономій з задержанням цілости королівства (1895).

Політична еволюция Австро-Угорщини в XIX ст. — Австрия була ріжнородним сполученнєм народів, що самі були помішані з ріжних елєментів і піддані абсолютній та аристократичній монархії. Уряд задержував політичну єдність й обмежав національну опозицию до кількох домагань в угорськім соймі, иньших же до простих літературних протестів. Одначе сей устрій, можливий у бюрократичний державі, не згоджував ся зі соймами репрезентантів, перейнятих національними пристрастями; він став неможливий сейчас, коли заведено репрезентацийні інституції. Революция 1848 р. розкрила несподівано національні антаґонізми; вона завела дуалізм, себто поділ монархії межи двома верховодними народами, Німцями й Мадярами. Одначе оба вони станули за демократичний парляментарний устрій, тому монархічний уряд зломив їх при помозі словянських народів, що остали ся піддані, і привернув назад абсолютне правлінне, доповняючи його пановаинєм духовенства.

Воєнні нещастя 1859 і 1866 рр. та кредитова руїна привела німецький уряд до заведення лібералного конституцийного устрою. Почав пробою задержатл єдність цілого цісарства, опісля уступаючи перед однодушним опором мадярського народу, він зробив розріз, покидаючи Мадярам усї краї корони св. Стефана. Там з'орґанізувала ся мадярська держава з лібералним дополу аристократичним парляментарним урядом, доволї сильним, щоб узяти верх над малими

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

народами, одначе він мусїв дати хорватському народови завести в себе автономну державу. З останками цїсарства нїмецький уряд почав укладати одностайний конституцийний устрій. Він завдяки виборчому системови, користному для Нїмцїв і великих властників, добув се, що сей устрій функціонував, раз сполучаючи нїмецьких лїбералів з аристократиєю (1867 – 78) то знов нїмецьку аристократию зі словянськими народами (1879—93). Одначе для коалїциї словянської й нїмецької аристократиї він мусїв пожертвувати частину лїберального та свїтського правлїння (заведеного після 1867 р.) і частину давньої переваги нїмецької мови; він дав Австриї повертати ся до давнього устрою під властю шляхти й духовенства. Опісля, коли нова демократична партия, покликом до національного чутя, приєднала для себе чеський народ, уряд, неспокійний перед демократичним поступом, надгородив собі утрату Чехів приєднанєм лїберальної нїмецької партиї і опер ся на антидемократичній коалїциї, що стояла під кермою Поляків[35]).

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

БІБЛІОҐРАФІЯ.*)

Бібліоґрафія. — **Dahlmann - Waitz**, Quellenkunde der deutschen Geschichte. bearbeitet von Steindorff, 6 вид. 1894. Се найлїпша зі всїх національних історичних бібліоґрафій. Що до праць, які появили ся після 1893 р., диви періодичну бібліоґрафію видавану в додатку до Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. — **Krones**, Grundriss der oesterreichischen Geschichte mit besonderer Rücksicht auf Quellen- und Litteraturkunde, 1881—82; дає повну бібліоґрафію праць з перед 1881 р. — **L. Leger**, Histoire de l' Autriche-Hongrie, depuis les origines jusquà l' année 1878.

Жерела. — Головні урядові жерела — се уривки оголошені в **Metternich's** Nachge-

*) Незнанне мадярської та словянських язиків не дозволяє мінї дати дїйсно наукову бібліоґрафію. Обмежаю ся до праць у нїмецькій і французькій мові, що в практицї достаточні для дослїдів над сею історією.

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

lassene Papiere, 8 томів, 1880—84. Протоколи комісиї Державного Сойма 1848—49 видані **Springer-ом** 1885.

Посеред кореспонденций і мемуарів диви головно у **Меттерніха; Gentz**, Werke, вид. G. Schlesier, 1848. — **L. von Wirkner**, Meine Erlebnisse (1825-52) 1879. **Prokesch von Osten**, Aus den Briefen (1849-55), 1896 (листи міністрів з часу реакциї).

Парляментарні справоздання і збори законів подані у **Mühlbrecht**, Wegweiser zur Litteratur der Staatswissenschaften. Практично знайдуть ся всї документи і важні подиї у **Schultheiss**, Europeischer Geschichtskalender, 1. том для часу від 1860 р.; Австро-Угорщина належить тут до найлїпше трактованих частей (в духу ворожім до Словян і Мадярів). Диви теж Annuaire des Deux Mondes, до 1870, і Annual Register.

Для историї партий диви Revue politique et parlamentaire від 1894 р.

Твори. — Найлїпшою суцїльною историю є все ще **A. Springer**, Geschichte Oesterreichs, 2 томи, 1865 (Видавництво Staatengeschichte der neusten Zeit), в дусї нїмецько-лїберальнім. — **Krones**, Grundriss der oesterreichischen Geschichte, 1882 і його Geschichte der Neuzeit Oesterreichs, 1879; працї старанні але сухі. - **L. Leger**, Histoire de l' Autriche-Hongrie, 4 вид. 1895, у федералїстичнім і словяноφільськім

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дусї (Видавн. Duruy, одна з найкращих праць у сїм видавництві). — **Wurzbach,** Biographisches Lexicon des K. Oesterreichs, 60 томів, 1856 – 1891; належить до Allgemeine deutsche Biographie.

Про революцию 1848 р.: **G. A. von Helfert,** Geschichte Oesterreichs.. 4 томи, 1869 – 86 (дуже консервативний напрям). — **Iranyi et Chassin,** Histoire politique de la révolution de Hongrie, 2 т. 1859, (дуже мадярський дух).

Про час реакциї: **W. Rogge,** Oesterreichs von Vilagos bis zur Gegenwart т. I, 1872 (журналїстична робота).

Того-ж Oestereich seit der Katastrofe Hohenwart-Beust, 2 томи, 1879; уривається на орієнтальній кризї; ґазетярска робота, дуже сторонна для Нїмцїв.

Про фінанси: **Beer.** Geschichte der oesterreichischen Finanzen im XIX Jahrhundert, 1877.

Про визвіл селян: дивн Handwörterbuch der Staatswissenschaften, під словом Bauernbefreiung.

Про народи: есть збірка описових моноґрафій, п. з. Die Völker Oesterreich-Ungarns.

Про інституциї: дивн бібліоґрафію у **Ulbrich,** Oesterreichisches Staatsrecht 1892 (Видавн. Marquardsen). — **Jellinek,** Ungarisches Staatsrecht (тамже) котра до поручення. — Головні розвідки є **Ulbrich,**

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Lehrbuch des oest. Staatsrechts, 1883; Handbuch der oesterreichischen Verwaltung, у 2 т. і 1 дод. 1888–92. — Від 1896 р. виходить словарь під проводом **Mischler** і **Ulbrich**, Oesterreichisches Staatswörterbuch[36]).

Generated on 2015-06-06 13:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Пояснення й доповнення.

Отся історія новочасної Австриї вийнята (дві окремі глави) з великої праці Ch. Seignobos, Histoire politique de l' Europe contemporaine. Évolution des partis et des formes politiques 1814– 1896. Paüis, Colin 1897, ст. XII+814, вел. 8⁰. Вона має велике признанне в науковім сьвітї, хоч її річеві розміри та недостача подібного попереднього взору не могли устерегти автора від деяких похибок і недокладностей. Особливо незнанне словянських мов приводило його в тяжке положінне. Ми в перекладї тексту не давали майже нїяких поправок, робимо се тут, обмежуючи ся при тім до найконечнїйшого. Передовсїм звернули ми тут око на історию австрийських Русинів, що на жаль мало були звістні д. Сеньобо. Розуміють, доповнити його з того боку не було нашим завданнєм.

На українську мову перекладено вже глави про Анґлїю (Сучасна Анґлїя, нарис розвою її полїтичного житя 1814—1896, пер. дра І. Франка, у Лїт. Наук. Вістнику 1898, т. II, й окремо) і, як нам відомо, приготовують ся перекладати иньших глав.

Generated on 2015-06-06 13:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Тут, як і всюди в праці д. С., полишені на боці дипльоматичні події; хто хотівби мати їх рівнобіжний перегляд, того відсилаємо до доброї книжки Debidour, Histoire diplomatique de l' Europe (1814—78) 1891, у двох томах. І сей бік державної історії не був без впливів на внутрішнє житє, що по части показано в сій розвідці.

1) Тут недокладність; нїмецький, чи там римський цїсар Франц II, прийняв титул цїсаря Австрії як Франц I ще 1804 р. зараз після коронації Наполеона; та аж у 1806 р., після утворення рейнського союза, зложив формально давнїйший свій цїсарський титул. При оголошенню нового титула назви й права окремих країв задержували ся на дальше.

2) В сїм помішано полїтичний характер краю з національним. Галичина була первістно полїтично польською, національно-ж польсько-руською; Буковини полїтично молдавською, національно-ж руcько-ромунською.

3) Погляд на всякі народности, головно словянські, слаба сторона д. Сеньобо́; повно тут недокладностей і похибок. В оригіналї читаємо: La Bukovine avait une population roumaine. Автору не відомо не лише, що Русинів на Буковинї більше нїж Румунів, але й що там є ще иньші три народности. Ми зважили ся доповнити тут текст перекладу.

4) Така сама про Угорщину недокладність. Попереду зазначити треба, що Нїмцї живуть більш-менш громадно те-ж на північнім заході, де повстали звістні спижські нїмецькі міста. — Про Русинів тут знов не згадано, хоч вони заселяють значний простір північної Угорщини збитою масою від дуже давніх часів. —

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Що до Сербів, то збігцями назвати лиш можна тих, що живуть сьогодні по сей бік Дунаю в Угорщині. Їх побут починаєть ся р. 1690 р., коли вони під проводом патриярха Арсена Черноєвича перейшли Дунай зі страху перед Турками, як сї відобрали назад Білоград. Зрештою ще в XV ст. поселяли ся сюди Серби. В кождому разї не можна назвати збігцями тих Сербів, що живуть у Славонії, се корінна людність як і Хорвати, відрубна лише релїгією.

5) Сей виказ належить властиво до Метерніха, що сказав: „Кождий хоче, щоб щонебудь стало ся, але хата за стара і за сопохнавіла, щоб могти вирубувати вікна й двері; треба-б нову збудувати; гадок мінї не хибує, лише часу і власти". (див. A. gr. v. Hübner. Ein Jahr meines Lebens).

6) Переклад: „Цїлий сьвіт дурїє і шукає конституций по образу добутих у спадку давнїх прав. Ви маєте конституцию, що дістали від предків, ненарушену: ви ї любите і я ї люблю, задержу і передам наступникам".

7) У чеських панславістичних мріях Росия не виступає так, немов-би вона мала запанувати над усїми Словянами; їм бажалось було певної федерациї Словян, як рівні з рівними, а до Росиї звертали ся та віддавали ї немов протекторат тому, що се був одинокий словянський сильний державний орґанїзм; вони хотїли ввести Росию у якийсь панславістичний напрям державної полїтики. Панованнє царизму над Словянами видумували росийські панславісти, які й досї не перевели ся.

8) Похибка автора. Селяне, що недопустили шляхту до повстання, були як звісно, головно Мазури, що вчинили відому всїм різню

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

1846 р.; у мішаних селах бувало, що й Русини ставали побіч них, але й бувало таке, що обороняли двір. Саме лапанне й передаванне змовників австрийському урядови було від 1830 р. практиковане по цілій Галицькій Руси.

9) Тим селянським сином був шлезький посол Ганс Кудліх, що на третім засіданню (26 липня) поставив внесенне: „Сьвітлі Збори заявлять: Від сієї хвилини підданчі відносини, разом із належними до того правами й обовязками, знесені, задержуєть ся лише постанова, чи і як має дати ся відшкодованне". Внесенню роблено всякі трудности, особливо численними поправками, тому ухвалено його аж 7 вересня. Внесенне на відшкодованне перейшло лише тому, що міністерство твердо постояло за ним. В Галичині, як звістно, справа пішла була трохи иньшою дорогою.

10) Революцийний рух у Галичині не ограничав ся лише на Краків. Зараз у марті заворушило ся у Львові і звідси вийшов звістний адрес (18 марта) більш національно-автономною як демократичного характера; рухи повторились теж в осени сього року. Як заховали ся Русини що до революциї, про се годі тут говорити; се у нас доволі загально звістно.

11) З Українців брали участь у тім конґресї як делеґати др. Григорий Гинилевич, Іван Борисикевич та Олекса Заклинський і дехто як гості. У манїфестї до европейських народів піднесено гадку про загальний европейський конґрес народів де-б порішено спірні міжнародні питання. Прошенне до цїсаря домагало ся між иньшим утворення с л о в а ц ь к о г о королївства.

12) Гадка занадто загальна. Тодїшні полїтичні сторони годї було подїлити на Нїмців

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

і Мадярів з одного, та уряд і Словян із другого боку, хочби через те, що Поляки були ворожо настроєні до уряду, хоч більш задля національних причин. Подібно й Чехи були на стільки лише сторонниками уряду, на скільки він був реакційний, ворогували-ж проти нього як проти нїмецького. Причина тому лежала у у загальній конфіґурациї полїтичних сторін (революцию використовували задля природних обставин дві верховодні нациї), при чім слабші народи, без великих столиць, маючи рахунки з верховодами, ставати мусїли по противній сторонї, себто по сторонї уряду. Друга причина, що дотикає передовсїм Чехів, опісля Поляків, се обставина, яка і тут і там зробила шляхту головним, майже одиноким національним елєментом.

З сими причинами тїсно звязуєть ся тодїшня полїтика „Тирольців Сходу“ себто Украïнців. Се слово стало у нас кпиною і вигідним коником для богатьох молодих полїтиків, материялом для їх критики, що осьто Русини не використали революциї 1648 р. що були реакціонерами, що задля того доля їх не змінила ся і т. и. Звістно, таке говорити може лиш той, хто істориї 1848 р. цїлком не знає. З прочитання отсеї розвідки кождий набере переконання, що Украïнцї не могли инакше зробити, як зробили майже всї Словяне, передовсїм Хорвати, що були в дуже анальоґічнім положінню, бо як ті Мадярів, так сї Поляків мали близше нїж центральний нїмецький уряд. Зрештою й сам уряд мав стільки зручности, щоб примилити ся до слабших народів. Що Украïнцї не здобули сього, що дістали за вислугу Хорвати — се вже иньша річ, а в кождім разї

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

причин сього шукати треба не в 1848 р., але пізнїйше.

Дуже інтересна була полїтика угорських Словаків (на жаль тут цїлком пропущено їх). З початку 1848 н. вони станули побіч Мадярів і домагались конституцийних порядків, звістно, з задержанием їх національної окремішности. Мадяри використали революцийний рух серед них, але в замін дали їм — мадяризацию. Від тодї аж до нинї Словаки сторонники Відня (диви про се O. Thun, die Slovaken).

13) Роберт Блюм не був властиво депутатом франкфуртського парлямента, бо сей відмовив не лише підмоги загроженому Відневи, але й навіть похвали. Сама лише лївиця сього парлямента послала з поміж себе двох депутатів до Відня, щоб висказати признание, Блюма і Юлїя Фробля; до них прилучило ся ще двох. Парлямент здобув ся лише на посередництво.

14) Конкордат 1855 р. був лише завершением привілеїв духовенства. Ще 1850 р. видано розпорядженне про безпосередні зносини епископів з папою, самостійні, постанови у церковних справах і карах; признано їм теж право потверджувати учителїв релїгії і т. и. Р. 1852 віддано на Угорщинї подружні справи під духовні суди.

15) Останнї з федералїстів, себто Словінцї, богато ріжнили ся від иньших і досї такими остали ся. Вони розбиті між кілька коронних країв стали від разу більш меньш національними федералїстами, якими є тепер, по части й були вже, Русини та Італїянцї; се ішло в розріз з інтересами иньших сильних федералїстів.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

16) В оригіналї; ne se laissent pas traduire en français correct. Звістно, не меньш трудно й по українськи, тому відповідне слово пропущено в перекладї.

17) Конституцию 1861 р. могли Русини дїйстно використати, тим більше, що при кермі були лїберали. Полїтична невиробленість і зацофаність, обрядовщина та неосьвітність „рутенських“ послів приспали лише полїтичне житє серед Українців. Послів мали вони тодї у соймі 49, у Державній Радї 12.

18) Русини остали ся теж.

19) Угорщина, як королївство, має окрему хоругву (корону), а лише спільні институциї, зверхня полїтика, армія, маринарка уживають знаки австрийського орла.

20) На засїданнях делеґаций дискусия ведеть ся над заграничною полїтикою, спільним буджетом і т. ин., особливо в комісиях, одначе делеґати не мають права инїциятиви.

21) У д. Сеньобо стрічаємо хибний погляд, немов то нинїшні нїмецькі краї були колись словянські, опісля зґерманїзовані. Перед X ст. воно так у значній мірі й було, але опісля відносини народностей не богато перемінили ся. Навіть чеських Нїмців, що живуть громадно на заходї, годї назвати зґерманїзованими.

22) Автор стоїть тут на французькім централїстичним становищи і не бачучи нїчого подібного у своїм краю, не може зрозуміти рівноправности кількох мов. Заводити полеміку з автором нема що, бо се питанне з теоретичного боку у нас вже — überwundener Standpunkt.

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

23) Русини станули ще 1866 р. у соймі за розділом Галичини, але не лише що проти польської більшости не могли перевести бажання в діло, бо самі діла добре не розуміли, але й задля свойого рутенства не мали ніякої підпори в масах українського населення і тим меньше могли увести в сей спір центральний уряд, що прінціпіяльно розділови не противив ся. Нездібність і безрадність наших послів показала ся особливо при ухвалі славного адреса з падолиста 1866 р., при чім Наумович „защищал" книжний язик, Качала говорив про упадок Польщі, а успіхом адреса була автономія Галичини, ширша як у нинішнім виді. І при ухвалі шкільного закона дитиняча дискусия на тему виробленості української мови лише пошкодила ділу. При виборах до сойма 1867 р. вибрано лише 30 Русинів, з чого до Відня делєґовано тільки двох.

24) Слова „руська й" додані в перекладі, хоч їх в оригіналі нема. Про перевагу Румунів на Буковині годі говорити, тому що уряд піддержуючи ґерманізацию, все аж досі умів стояти понад національними партиями.

25) У парляменті, як сказано, було лише двох Русинів (Гушалевич), а в Соймі явні москвофіли не мали більшости.

26) Сі домагання виложені в резолюції галицького сойма 24 вересня 1868 р. Русини полишили тоді справу розділу Галичини, домагали ся лише національної рівноправности з національними куриями й окремим національним зарядом при Краєвім Виділі (проєкт адреса 13 вер. 1868 р.).

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

27) Се належить до Поляків, що покинули Державну Раду після непризнання Д. Радою їх вище згаданої резолюції.

28) Сї основні артикули ухвалено 9 жовтня 1871. Спільними справами Передлитавії признавано лише: цло, монету, комунїкациї, торговельне законодавство, міри і ваги і т. ин. Для спільних справ монархії чеський сойм хотїв посилати 15 послів у делєгациї. Домагано ся теж перетворення палати панів у сенат, де поодинокі краї мали-б своїх представителїв.

29) Словінцї дістали свої язикові права (в обмеженім обємі) аж 1882 р., значить ся найпізнїйше зі всїх народів Австриї, лише консервативний та клєрикальний характер їх послів звязував їх із нїмецькими католиками та словянськими аристократами. Дальматинські Хорвати здобули рівноправність 1872 р.

30) В р. 1868 угорські Русини мали послом знаного Адольфа Добрянського, що одначе своїм москвофільством хиба зміцнив мадяризацию. Після нього були в соймі теж Русини, але лише походженнєм.

31) Угорський шовінїзм ішов далеко поза ті границї, в яких була нїмецька мова в Австриї, де Нїмцї за найлїпших своїх часів не установили нїмецької державної мови! Противно державність мадярського язика не допускала нїякого (окрім Хорватиї) иньшого до рівноправности.

32) Властиво Жиди.

33) Більшість за Чехами була ще 1871 р.

34) Автономія Галичини в половинї 70 рр. була вже обкроєна і тодї Русини мали в Д. Р. розмірно велике число послів (16) майже самих москвофілів, що не принесли нїякого хісна

Generated on 2015-06-06 13:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

свому народови. Тому то при соймових виборах 1876 р. центральнй уряд дав волю польській шляхті і тому з Русинів вийшло лише 14 послів, переважно москвофілів, а до державної Ради (1879) лише трьох. При соймових виборах 1883 р. число їх упало понизше 10.

35) Дальші події внутрішні відносин Австриї, яких вже не обняв автор, мають ті самі основи, що й дотеперішні. Противні змагання централїзма й історичного федералїзма грають і досї першу ролю. Мінїстерия Баденї мала зразу невдячне завданнє опанувати оба напрями з більшим нахилом до федералїзма. Коли се одначе не повелось, тодї він цїною славних язикових розпоряджень для чеських країв купив „благонадежность“ Молодо-Чехів і станув обома ногами межи федералїстами. Полїтична й суспільна реакцийність сього мінїстерства та нечувана досї в Австриї національна опозиция нїмецького народа, замах Баденї на парляментарну волю та близька революция у Відни — змінила не лише саму мінїстерию, але й витворила страшенний заколот у полїтичнім житю Австриї, який не перестав анї після модифікаций (Гавч), анї після цїлковитого знесення (Клярі) язикових розпоряджень. Великий зріст демократичних елєментів у посольській палатї, ще більше по розвязанню її 1900 р., пхає Австрию з цїлою силою історичної конечности на нову дорогу (противну як історичному федералїзмови так лїберальному централїзмови), якою єсть — демократизация конституцийного устрою й федерация народностей. Найблизша будущина принесе розвязку сього проблєма.

Generated on 2015-06-06 13:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

36) Як сам автор признаєть ся, бібліографія його не повна і ми її тут доповняти не будемо (що з огляду на ріжнородність мов дуже не легко), вкажемо лише на нову обширну літературу революції 1848 р., яка при нагоді 50-літнього ювилея її появила ся по обох боках Литави. Звістно, велика більшість їх — се публіцистичні роботи, а з мадярських нових розвідок я не вмію вказати нїякої поважної праці. Ліпші з нїмецьких подані у 2-ім виданню Franz Mayer, Geschichte Oesterreichs, 1900, II Band.

Що до жерел і праць історично-правного змісту (тут найважнїйших), то відсилаємо читачів до доброї книжки: Oswald Balzer, Historya ustroju Austryi w zarysie, Lwów, 1899, де подана дуже повна бібліографія предмету майже на всїх мовах.

За те належало-б тут познайомити читача з бібліографією, що доторкаєть ся політично-національного житя австрийських Українців, тож вкажемо на найважнїйше у сім напрямі.

Як бібліографічний підручник можемо поручити сумлінну працю **І. Е. Левицького**, Галицько-руська бібліографія, у 2 томах, що обнимає покажчик книжок, часописей і статей до 80-их рр. XIX в. Поза тим диви бібліографічні замітки у „Зорі“, „Житю і Слові“, „Літературно-Науковім Вістнику“. Що до угорських Русинів диви розвідку **В. Лукича**, п. з. Угорська Русь, де поданий спис жерел і праць аж до пол. 80-тих рр. Богата в бібліографію про Австрийських Українців есть **О. Огоновського**, История літератури рускої, тт. II—IV.

Generated on 2015-06-06 13:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Спеціяльного видання жерел до сього періода у нас нема і їх треба шукати по часописях, журналах, наукових виданнях і в працях. Для історії Галичан важні єсть Sprawozdania z posiedzeń sejmowych від 1861 р., де єсть стенографічні протоколи бесід соймових послів. Окрім того богато розкиненого материялу опубліковано в Житю і Слові (1893—97) і Записках Наукового Товариства ім. Шевченка, у фейлетонах „Дѣла“ й т. ин. Богато теж з поміж праць має жерельну вартість, особливо ті, що появились давнїйшими часами. Сюди зачислити треба цінне виданнє **І. Е. Левицького**, п. з. Прикарпатська Русь в житєписях її дїятелїв (досї вийшло 3 вип. лїт. А, Б, В). Богато сьвітла на полїтичні відносини Галичан кидає **М. Драгоманова**, Переписка. 1901 (досї І т.).

З новійших праць найважнїйші ось які: Одноцїльним підручником історії австрийських Русинів уважати треба: **Ф. И. С.**, Прикарпатская Русь подъ владѣніемъ Австріи, у 2 частинах, 1896; праця без історичної вартости, тенденційно-москвофільська, все-ж таки одинока. — **І. Заневич**, Знесенне панщини в Галичинї, 1895; його-ж Літературні стремлїння галицьких Русинів (Житє і Слово 1894–5). — **І. Франно**, Панщина і її скасованнє 1848 р., 1898. — **В. Будзиновський**, Знесенне панщини 1898; його-ж Хлопська посїлість у Галичинї, 2-ге вид. 1901. — **М. Павлик**, Руськo-українські читальнї, 1887; його-ж Народний рух австро-угорських Русинів, 1897. — **О. Огоновський**, Історія лї-

Generated on 2015-06-06 13:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тератури руської, 4 томи, 1887—1894. — **М. Драгоманов**, Австро-руські спомини, 1890. — **В. Коцовський**, Маркіян Шашкевич і його значінне, 1888. — **Ю. Бачинський**, Україна Irredenta, 2-ге вид. 1899; його-ж Поділ Галичини, 1898. — Богато теж дрібних статей і заміток написав **др. І. Франко** в Житю і Слові, Записках Н. Т. ім. Шевченка, Літ. Наук. Вістнику (про Наумовича, Петрушевича й ин.); **М. Грушевський** у Л. Н. Вістнику (про політичні партиї, „На склонї столїтя“ й ин.).

До істориї буковинських Русинів найважнїйші: **С. Дашкевич**, Die Lage der Ruthenen in der gr. or. Erzdiöcese, 1898. — **С. Смаль-Стоцький**, Буковинська Русь, 1899; його-ж Nationale und kirchliche Bestrebungen der Rumänen in der Bukowina 1848—1865, 1899.

До істориї угорських Українців згадаємо новіщі: **В. Лукич**, Угорська Русь, 1885. — І ми в Европі, протест проти мадярського тисячилїтя, 1896. — **В. Гнатюк**, Причинок до істориї зносин галицьких і угорських Русинів, 1899 й иньші статї того-ж автора. Про угорських Русинів писали ще **Драгоманов**, **Охримович** й ин.

З чужих праць важнїщі: **И. Филевичъ**, Угорская Русь, 1894. — **Петров**, Угорская Русь, 1892. — **Л. Василевскій**, Современная Галиція, 1900. — **B. Łoziński**, A. Gołuchowski, 1901, й ин.

Праці старші і другорядні знайде дослїдувач показані в тих, що вище наведені.

С. Томашівський.

Generated on 2015-06-06 13:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112052245815
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN